

Irak Dışişleri Bakanı Naci El-Asil'in Türkiye Ziyareti (1937)

Ömer Osman UMAR* - Melek YENİSU**

*Prof. Dr. Fırat Üniversitesi, Elazığ Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2460-2455>

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>
oumar@firat.edu.tr

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Elazığ Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7622-2027>
yenisu23@gmail.com

Atıf Bilgisi

Umar, Ömer Osman-Melek Yenisu. "Irak Dışişleri Bakanı Naci El-Asil'in Türkiye Ziyareti (1937)". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 52 (Güz 2024), 43-88.

<https://doi.org/10.24058/tki.2024.510>

Geliş Tarihi	25.10.2024
Kabul Tarihi	04.12.2024
Yayın Tarihi	24.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yazar Katkıları	Araştırmanın Tasarımı Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Veri Toplanması Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Araştırmanın Tasarımı	Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Makalenin Yazımı Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Metnin Tashih ve Geliştirilmesi Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	tkidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Irak, bulunduğu coğrafi ve stratejik konumundan dolayı tarih içerisinde birçok devletin istilasına uğramıştır. Irak'a hâkim olan Emevîler ve Abbasiler döneminde orduda görev alan Türkler, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri ile birlikte bölgeye hâkim olmuştur. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak Cephesi'nde verdiği mücadeleye rağmen yenilerek adım adım Irak'tan çekilmiştir. Savaşın sonunda Irak, Sykes-Picot Antlaşması'nda planlandığı gibi İngiltere'nin hakimiyeti altına girmiştir. İngiltere'nin işgali altındaki Irak'ta manda yönetimi kurulmuş, Kral Faysal İngiltere'nin Irak'ı yöneten yerel destekçisi olmuştur. Lozan Barış Antlaşması sonrası Türkiye-İrak ilişkileri Musul Meselesi çerçevesinde gelişmiştir. Musul'un Milletler Cemiyeti'nin kararı ile Irak'a bırakılması sonrasında Türkiye bölgede huzuru tesis etmeye yönelik bir politika izlemiştir. Türkiye'nin bölgede dostane bir dış politika izlemesi Irak tarafından karşılık bulmuş 1931 yılında önce Kral Faysal, ardından da Irak Başbakanı Nuri Paşa Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 1933 yılında Avrupa'da yaşanan gelişmeler Türkiye'nin hem batıda hem de doğuda sınırlarını güvence altına almaya yönelik ilişkileri geliştirmesini gerekli kılmıştır. Türkiye'nin batıdaki komşuları ile Balkan Antantı yapılırken, doğudaki komşuları ile benzer bir paktın yapılması için Irak, İran, Afganistan ile iş birliği politikaları yürütülmeye çalışılmıştır. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in Ankara'yı ve İstanbul'u ziyareti Türkiye ve Irak ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in Türkiye ziyareti sırasında gördüğü ilgi ve misafirperverane muamele karşılık bulmuş, Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil Irak'a döndüğünde Türkiye-İrak dostluğuna vurgu yapan açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'nin Atatürk önderliğinde kat ettiği gelişmeleri değerlendiren Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil tüm Orta Doğu ülkeleri için Türkiye'deki değişimin bir örnek olduğunu vurgulamıştır. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in ziyareti Türkiye ve Irak arasındaki tarihi bağın kuvvetlenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu ziyaret Sadabat Pakti'nin imzalanmasına hizmet eden siyasi bir adım olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Orta Doğu, Türkiye, Irak, İngiltere, Mustafa Kemal Atatürk.

Visit Of The Iraqi Foreign Minister, Naci El-Asil to Türkiye (1937)

Ömer Osman UMAR* - Melek YENİSU**

*Prof. Dr. Fırat University, Elazığ Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2460-2455>

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>
oumar@firat.edu.tr

** Dr., Ministry of Education, Elazığ Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7622-2027>

yenisu23@gmail.com

Citation

Umar, Ömer Osman-Melek Yenisu. "Visit Of The Iraqi Foreign Minister, Naci El-Asil to Türkiye (1937)". *The Journal of Turkish Studies*, 52 (Fall 2024), 43-88.

<https://doi.org/10.24058/tki.2024.510>

Date of Submission	25.10.2024
Date of Acceptance	04.12.2024
Date of Publication	24.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contributions	Conceptualization Author-1 (%50) - Author-2 (%50) Data Curation Author-1 (%50) - Author-2 (%50) Investigation -Analysis -Validation Author-1 (%50) -Author-2 (%50) Writing Author-1 (%50)- Author-2 (%50) Writing – Review & Editing Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	tkidergisii@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

ABSTRACT

Iraq, owing to its geography and strategic position, has been invaded by most states throughout history. The Turks who took office in the army during the Emevi and Abbasid period dominating Iraq controlled the area in conjunction with the Seljuq and Ottoman Empires. Despite their great struggle, the Ottoman Empire got defeated in the Iraqi Front during World War I and gradually retreated from Iraq. At the end of the war, Iraq fell under the rule of England as was planned in the Sykes-Picot Agreement. In Iraq which was occupied by England, a mandate government was established and King Faisal became the local supporter of England managing Iraq. Following the Lausanne Peace Treaty, the Turkish-Iraqi relations developed within the frame of the Mosul Issue. After leaving Mosul to Iraq with the decision of the League of Nations, Türkiye followed a policy aimed at establishing peace in the area. Türkiye following an amicable foreign policy in the area was welcomed by Iraq and it was first visited by King Faisal in 1931 and then by the Iraqi President, Nuri Pasha. The developments experienced in Europe in 1933 made it essential for Türkiye to develop relations for securing their borders both in the west and in the east. Türkiye signed the Balkan Entente with their western neighbors and tried to conduct collaboration policies with Iraq, Iran and Afghanistan in order to make a similar pact with their eastern neighbors. The visit of the Iraqi Foreign Minister, Dr. Naci El-Asil to Ankara and İstanbul contributed to the development of the Turkish-Iraqi relations. The concern and hospitality received by the Iraqi Foreign Minister, Dr. Naci El-Asil during his visit to Türkiye were welcomed. When the Iraqi Foreign Minister, Dr. Naci El-Asil returned to Iraq, he made explanations stressing the Turkish-Iraqi friendship. Assessing the progresses made by Türkiye under the leadership of Atatürk, the Iraqi Foreign Minister, Dr. Naci El-Asil stressed that the change in Türkiye was an example for all Middle Eastern countries. The visit of the Iraqi Foreign Minister, Dr. Naci El-Asil resulted in establishing a stronger historical bond between Türkiye and Iraq. The visit was considered a political step serving the signing of the Sadabad Pact.

Keywords

Middle East, Turkey, Iraq, England, Mustafa Kemal Atatürk.

Giriş

Irak bulunduğu coğrafi ve stratejik konumdan dolayı tarih içerisinde birçok devletin istilasına uğramıştır. Bölgede Sümerler, Akadlar, Babiller, Hurriler, Mitanniler, Hititler, Roma-Bizans, Sasaniler ve ardından İslam hakimiyeti dönemi yaşanmıştır¹.

Irak Hz. Ömer döneminde tamamen İslam hakimiyeti altına alınmıştır². Emevi Halifesi Muaviye döneminde Ubeydullah bin Ziyad, Buhara'daki Türk askerlerini üstün savaş kabiliyetine sahip olmaları nedeniyle Irak'a götürerek, 674 yılında Basra'ya yerleştirmiştir³. Abbasiler Halife Me'mun ve Mu'tasım döneminde Türklerin Irak'a gelmeleri hızlanırken, orduya Türklerin alınmasına devam edilerek 836 yılında Türk askerleri için Samarra şehri kurulmuştur⁴. Abbasilerden sonra 945-1055 yılları arasında Büveyhoğulları Irak'ta hakimiyet sürmüştür⁵.

Tuğrul Bey'in 19 Aralık 1055'te Bağdat'a girmesi ile Irak, Selçukluların hakimiyeti altına girmiştir. Irak'taki halk coşkun sevgi gösterileri ile Selçuklu Sultanını karşılamıştır. Selçuklular döneminde Irak'ta büyük imar faaliyetleri yapılmıştır. Tuğrul Bey'in Hemedan'da İbrahim Yınal ile uğraşmasından yararlanan Besasiri, 27 Aralık 1058'de Bağdat'a girerek halifeyi esir alıp, hutbeyi Fatimi halifesi adına okutmuştur. Tuğrul Bey'in tekrar Bağdat üzerine 1060 yılı Ocak ayında hareket etmesi üzerine Besasiri, Bağdat'tan kaçmış ve Tuğrul Bey halifeyi esaretten kurtarmıştır⁶. Melikşah döneminde Musul bölgesi de Selçuklu hakimiyeti altına alınmıştır. Melikşah'ın 20 Kasım 1092'de ölümünden sonra Selçuklu Devleti bölünmüştür.

¹ Barthel Hrouda, *Mezopotamya*, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul, 2016, s.11; Ömer Osman Umar, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güney Sınır Komşularına Yönelik Dış Politikaları (Suriye-İrak)", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 2*, İstanbul, 2008, s.381 (Daha geniş bilgi için bakınız: Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, İstanbul, 2009.

² İmadüddin Halil Et-Talib, *Irak Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.19, İstanbul, 1999, s.88.

³ Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2006, s.88; Suphi Saatçi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*, İstanbul, 1996, s.39.

⁴ İmadüddin Halil Et-Talib, *a.g.m.*, s.90; Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.40.

⁵ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.44.

⁶ Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.7, İstanbul, 1989, s.111-114; Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.47-49.

ve bölünen devletlerden biri de Irak Selçukluları olmuştur⁷. 2 Ekim 1152'de Sultan Mesud'un ölümünden sonra taht kavgaları nedeniyle Irak Selçuklu hanedanının hakimiyeti zayıflamıştır. Sultan II. Tuğrul'un Harzem Sultanı Alaeddin Tekiş tarafından yenilmesiyle birlikte Irak Selçuklu Devleti yıkılmış bölge Harzemşahların hakimiyeti altına girmiştir. Musul'da ise Zengilerin kurdukları mahalli hükümet devam etmiştir⁸. İmadettin Zengi, 1127'den 1233 yılına kadar Musul Atabeyliği adı altında kendi idaresini kurmuştur⁹.

İlhanlı Hükümdarı Hülagü'nün seferi ile Bağdat 10 Şubat 1258'de İlhanlıların hakimiyeti altına girmiştir¹⁰. İlhanlı Devleti'nde başlayan taht kavgaları sonucunda Bağdat'ta bağımsız bir devlet olan Celayirliiler dönemi (1339-1410) başlamıştır. Timur 1401'de Bağdat'a girerek büyük tahribatlarda bulunmuştur. Celayirli Sultan Ahmet, Timur'un 1405'de ölümüyle birlikte tekrar Bağdat'a dönmüştür¹¹. Celayirliiler döneminde tekrar Bağdat'ta imar faaliyetlerinin yanı sıra Türk nüfusun yoğunluk kazandığı ve Türk dilinin de ülkenin resmi dili haline geldiği görülmüştür. 1410 tarihinde Celayirli Sultan Ahmet'in öldürülmesi ile birlikte Bağdat ve Irak'ta Cihanşah'ın askeri faaliyetleri ile Karakoyunlu hakimiyeti başlamıştır¹².

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ı ani bir saldırı ile 1467'de öldürmesiyle Irak'ta Akkoyunlu hakimiyeti dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti 11 Ağustos 1473'te Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan'ı büyük bir yenilgiye uğratmıştır¹³. Yakup Bey döneminde bilim, edebiyat ve kültürel açıdan önemli adımlar atılmıştır. Yakup Bey'in 1490 yılında ölmesinden sonra Akkoyunlu hanedanı üyeleri arasında taht kavgalarının ortaya çıkmasından faydalanan

⁷ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.52-54.

⁸ Coşkun Alptekin, *a.g.m.*, s.335; Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.59-60.

⁹ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.63.

¹⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara, 1987, s.62.

¹¹ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.81.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1988, s.183.

¹³ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.84-85; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.191-193.

Safevi Hükümdarı Şah İsmail, Irak'taki Akkoyunlu egemenliğine son vererek bölgeyi kendi hakimiyeti altına almıştır¹⁴.

Osmanlı Hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman 1534 yılında yaptığı İrakeyn seferi ile Safevi hakimiyetine son vererek, Irak'ta Osmanlı hakimiyeti dönemi başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Irak'ta bazı idari ve mali düzenlemeler yapmasının yanı sıra bayındırlık alanında önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Irak'ın Osmanlı hakimiyetine girişinde herhangi bir ciddi direniş olmamıştır. 1555 tarihinde Safeviler, Amasya Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Irak üzerindeki hakimiyetini resmen tanımıştır¹⁵. Bölge 1623 yılında Safevilerin hakimiyeti altına girmişse de 1638'de IV. Murat'ın Bağdat seferi ile Irak tekrar Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir¹⁶.

1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile İran, Irak üzerindeki Osmanlı hakimiyetini kabul etmiştir. Ancak zaman zaman Osmanlı Devleti ile İran arasında Irak üzerindeki mücadele sürmüştür. Osmanlı Devleti ile İran arasında 17 Ekim 1736'da Kasr-ı Şirin sınırlarını esas alan bir barış antlaşması yapılırken barışın bozulması üzerine 1746'da bir barış antlaşması daha yapılmıştır.

Mithat Paşa 27 Şubat 1869'da Bağdat valiliğine atanınca bölgede büyük reformlar gerçekleştirerek, idari, mali, imar, eğitim, sağlık, askeri ve kültürel alanda önemli faaliyetlerde bulunmuştur. 1875 yılında Basra ayrı bir eyalet haline getirilmiştir.

İngiltere, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Lynch Şirketi vasıtasıyla Irak bölgesinde taşımacılık ve ticari açıdan etkin olmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Irak üzerinde İngiltere ile Almanya arasında bir mücadele başlamıştır. Bölgede petrolün varlığının ortaya çıkması ile birlikte başta İngiltere olmak üzere büyük devletler gözlerini Irak bölgesine dikmişlerdir. Uluslararası dengeleri göz önünde tutan II. Abdülhamid, Bağdat demiryolu imtiyazını 18 Mart 1902'de Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na vermiştir. Ayrıca II. Abdülhamid, petrol bölgelerini Memalik-i Şahane'ye bağlayarak padişahın şahsi mülki ilan ederken bölgede eğitim alanında büyük faaliyetlerde bulunmuştur. Ortadoğu

¹⁴ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.86.

¹⁵ Robert Mantran, "Irak Mad. Osmanlı Dönemi XVI-XVIII. Yüzyıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.19, İstanbul, 1999, s.91; Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.89.

¹⁶ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.89.

petrolleri üzerindeki İngiliz-Alman rekabeti İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde de devam etmiştir¹⁷. Irak ve Musul bölgesinde petrol imtiyazı almak amacıyla İngiliz, Alman ve Amerikan şirketleri birbirleriyle mücadele etmiştir. Bu amaçla da etnik kimlikleri ön plana çıkararak, bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmek için kargaşalık çıkartmaya çalışmışlardır¹⁸. İngiliz tüccarlar Mezopotamya bölgesi ile yapılan ticareti de tekellerine almışlardır¹⁹.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girince İngilizler 3 Kasım 1914'te Basra Körfezi'ndeki Fav limanını işgal ederek, Irak Cephesi'ni açmışlardır²⁰. İngiltere'nin bu cepheyi açmasının amacı Hindistan yolunun kontrolünü sağlamaktı. 1914 yılı Aralık ayı başlarında Kurna'yı ele geçiren İngilizler, 12 Nisan 1915'te başlayan Şuayibe savaşında Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratarak, Amare ve Nasıriye'yi almışlardır. Daha sonra İngiliz kuvvetleri Selman-ı Pakt muharebesinde yenilerek, Kutü'l-Amare'ye çekilmek zorunda kalmışlardır²¹. Osmanlı askeri kuvvetlerinin, General Townshend komutasındaki İngiliz kuvvetlerini kuşatması sonucu 29 Nisan 1916'da İngilizler teslim olmak zorunda kalmışlardır²². Irak'taki bu yenilgi halkın gözünde İngiltere'nin gücünün zayıfladığı algısı oluşturmuştur²³. Birinci Dünya Savaşı devam ederken İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin topraklarını aralarında paylaşmışlar ve bu paylaşımında

¹⁷ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.99-108.

¹⁸ Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Ankara, 2003, s.7.

¹⁹ Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz ilişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Ankara, 1992, s.3.

²⁰ Hasan Sayılan, *Sykes-Picot Antlaşmasında Osmanlı Topraklarının Paylaşılmasında Petrol Faktörü*, *Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 2019, s.438.

²¹ F.Rezzan Ünalp, "1916 Kutü'l-Amâre Zaferi: Komutanlar ve Harekâtın Sonuçları", *Kütü'l-Amare Zaferi I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi*, Ankara, 2016, s.182-183.

²² Ali İhsan Sabis, *Birinci Dünya Harbi*, C.3, İstanbul, 1991, s.144; Necati Fahri Taş, "Kütü'l-Amâre Zaferi'nin Siyasi Sonuçları", *Kütü'l-Amare Zaferi I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi*, Ankara, 2016, s.488

²³ Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Ankara, 1989, s.133.

Sykes-Picot Antlaşması'yla Irak bölgesi İngiltere'ye bırakılırken²⁴, Musul ise Fransa'da kalmıştır²⁵.

İngiliz birlikleri, Türk kuvvetlerinden 13. Kolordu'nun Kafkas Cephesi'ne gönderilmesinden faydalanarak aldıkları takviye kuvvetlerle ilerleyerek 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirerek kuzeye doğru ilerlemişlerdir²⁶. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı sırada Musul Türk yönetimi altında olup, İngilizler tarafından işgal edilmemişti. Ateşkestten sonra İngilizlerin işgal hareketlarını devam ettirmeleri üzerine Ali İhsan Paşa, protesto notası vermişse de İngilizler Mondros Ateşkes Antlaşması'nun yedinci maddesini dayanak göstererek işgallerini devam ettirmişler ve 9 Kasım 1918'de Musul önlerine gelmişlerdir²⁷. Türk kuvvetleri 10 Kasım 1918'de Musul'u boşaltınca İngilizler Musul'u işgal etmişlerdir. Ancak bu durum Türk kamuoyu tarafından kabul görmediği gibi İngilizler de aşiretlerin tutumundan dolayı bölgede kontrolü sağlayamamışlardır²⁸. İngiltere, Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransa'ya kaptırdığı Musul'u 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi ile hakimiyet sahası içerisine almıştır²⁹.

İngiltere'nin Irak'ı işgali ve burada uyguladığı siyasi, askeri, ekonomik ve idari politikalarından dolayı bölgede önemli ayaklanmalar ve direniş hareketleri olmuştur. İngiltere askeri güç kullanarak bu ayaklanmaları bastırmıştır. İngiltere, Irak'taki manda yönetimini sürdürmek amacıyla 1921 yılı Temmuz ayında Kral Faysal'ı Irak tahtına oturtarak idareyi sağlama yönüne gitmiştir³⁰. İngilizler, Musul ve çevresinde çok zor duruma düşmüş uzun bir süre otorite sağlayamamışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği Özdemir Bey, bölgede İngilizlere karşı başarılı mücadeleler

²⁴ Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara, 1991, s.20-22; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara, 2004, s.219; Zekeriya Türkmen, *a.g.e.*, s.14.

²⁵ Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.5.

²⁶ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, s.36; Necati Fahri Taş, "a.g.m.", s.488.

²⁷ Suphi Saatçi, *a.g.e.*, s.116.

²⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Ankara, 2009, s.296; Zekeriya Türkmen, *a.g.e.*, s.19.

²⁹ Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s.377.

³⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara, 2003, s.78-79; Yaşar Canatan, *Türk-Arap Münasbetleri (1926-1958)*, Ankara, 1996, s.8.

vermiştir³¹. Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele dönemi boyunca Irak'taki Arap milliyetçileri ile işbirliği içerisinde İngilizlere karşı mücadelesi sonucunda bölgede Türk sempatisi artmış İngiltere ve Kral Faysal bu durumdan endişe duymaya başlamıştır³².

Milli Mücadele hareketinin başarılı olması sonucunda Lozan'da yapılan görüşmeler sırasında Mustafa Kemal Paşa yaptığı açıklamalarda Musul Vilayeti'nin Türkiye'nin milli sınırları içerisinde olduğuna işaret ederek hem iç kamuoyuna hem de İngiltere'ye en üst perdeden Musul'a verilen önemi dile getirilmiştir³³. Büyük Millet Meclisi de hem Lozan Antlaşması öncesi hem de Lozan görüşmeleri sırasında Musul meselesini öncelikli hedef olarak görmüştür³⁴. Lozan Barış görüşmelerinde Türk heyeti de etnik, siyasi, tarihi, coğrafi, ekonomik ve askeri niteliğinden dolayı Musul'un başka bir devlete bırakılmayacağını vurgulamıştır. Ancak İngiltere, zengin petrol yataklarına sahip olması ve Hindistan yolunun emniyeti açısından Musul'u Türkiye'ye vermek istememesinden dolayı Lozan'da sorun çözülememiştir. Türkiye'nin bölgede plebisit yapılması yönündeki teklifi İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. Lozan Antlaşması kararına göre, taraflar dokuz ay içerisinde kendi aralarında yapacakları görüşmelerle meseleyi çözemedikleri takdirde sorunu Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) götürülecekti³⁵.

I. Dr. Naci El-Asil'in Türkiye Ziyareti Öncesi Türkiye-Irak İlişkileri

Lozan Barış Antlaşması sonrası Musul meselesini çözmek amacıyla Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmeler İstanbul'da 19 Mayıs-5 Haziran 1924 tarihleri arasında yapılmışsa da İngiltere'nin Musul'u Irak topraklarına

³¹ Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Ankara, 1989, s.367; Zekeriya Türkmen, *a.g.e.*, s.51; Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.99; Genelkurmay Başkanlığı, *a.g.e.*, s.299.

³² Ömer Osman Umar, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güney Sınır Komşularına Yönelik Dış Politikaları (Suriye-Irak)", s.382-383.

³³ Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s.115.

³⁴ Hilmi Beni, "Sykes-Picot'ya Karşı Sadbat Paktı", *Sykes-Picot Gizli Antlaşmasınının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 2019, s.232.

³⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s.98; E. Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara, 2000, s.170-175.

katmak yönündeki ısrarından dolayı olumlu bir sonuç alınamamıştır³⁶. İstanbul Konferansı'nda yapılan görüşmeler sonucunda sorun çözülemeyince 6 Ağustos 1924'te İngiltere Hükümeti adına Sir Lancelot Oliphant Musul Meselesini Milletler Cemiyeti'ne götürmüştür³⁷.

Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üye olmadığından görüşmelere taraflardan biri olarak Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki bir heyet katılmıştır. Konseyde İngiltere, üye devletlerden başta Fransa ve İtalya olmak üzere diğer üye devletlerin de desteğini almıştır³⁸. Milletler Cemiyeti'nde görüşmeler devam ederken sınır kesiminde birtakım olayların çıkması üzerine Konsey, 29 Ekim 1924'te geçici bir düzenleme niteliğinde olan Brüksel sınırını kabul etmiştir³⁹.

Sorun Milletler Cemiyeti'nde görüşülürken İngiltere devamlı olarak bölgede kargaşa çıkararak, bölgedeki halkı Türkiye aleyhine kışkırtmaya çalışmıştır. Milletler Cemiyeti'nin bölgeye gönderdiği Tahkikat Komisyonu'nun 16 Temmuz 1925'te sunduğu raporda Musul'un Irak'a bırakılması yönünde görüş bildirmesi Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır⁴⁰. Türkiye'nin itirazlarına rağmen Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'a bırakılması kararını almıştır. Türkiye Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen Milletler Cemiyeti'nin bu kararını kabul etmek zorunda kalarak, 5 Haziran 1926'da Türkiye ile İngiltere arasında yapılan antlaşma ile Musul Irak'a bırakılmıştır⁴¹. Türkiye'nin Musul petrollerinde %10 hisse alması kabul edilmiştir. Ancak Türkiye daha sonra 500.000 İngiliz lirası karşılığında bu hakkından feragat etmiştir⁴².

³⁶ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C.I, Ankara, 1983, s.304; Oral Sander, *a.g.e.*, s.98; E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s.203; Yaşar Canatan, *a.g.e.*, s.11-12.

³⁷ Mesut Aydın, *Türkiye ve Irak Hudud Mes'elesi*, Ankara, 2001, s.48.

³⁸ Yaşar Canatan, *a.g.e.*, s.12.

³⁹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.305.

⁴⁰ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, 1990, s.66.

⁴¹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.306; E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s.204.

⁴² Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s.70; Oral Sander, *a.g.e.*, s.99; Zekeriya Türkmen, *a.g.e.*, s.97.

1926 yılında Türkiye ile Irak arasında yapılan antlaşma ile sorunun çözülmesi ilişkileri geliştirmiş ve taraflar 1928 yılında karşılıklı olarak elçilikler açmışlardır⁴³. İlk Irak Elçisi Salih Nıshat 16 Ocak 1928'de Ankara'da, ilk Türk Elçisi Lütfi (Tokay) ise 21 Aralık 1929'da Bağdat'ta güven mektuplarını sunmuşlardır⁴⁴.

İngiltere, 30 Haziran 1930'da Irak ile yaptığı bir antlaşma ile Irak'a bağımsızlık vermeyi kabul ederken burada askeri üsler bulundurmamayı, Irak'ın dış politikayı yürütmede İngiltere'ye danışması, savaş sırasında birbirlerine yardım edilmesi gibi garantileri elde etmiştir. İngiltere'nin Filistin ve Irak'taki uygulamaları zaman içerisinde tepkilere neden olurken⁴⁵, Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler ise gelişerek devam etmiştir. Irak, Türkiye ve İran ile ikili ilişkiler kurmak yönüne gitmiştir. 1931 yılı yazında Kral Faysal ve yıl sonuna doğru da Irak Başbakanı Nuri Paşa Türkiye'yi ziyaret etmiştir⁴⁶. Irak bu sırada bir taraftan İngiltere ile iyi geçinmeye çalışırken diğer taraftan ise Türkiye ve İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Böylece Türkiye, İran ve Irak arasında bir pakt kurulması yönündeki girişimler 1933 yılı sonbaharında başlamıştır⁴⁷. Türkiye 1933 yılından sonra Avrupa'da revizyonist devletlerin yayılcı politikaları üzerine Balkan Paktı yapıldığı gibi benzer bir politikayı da doğulu devletlere karşı izlemiştir⁴⁸.

İtalya'nın 3 Ekim 1935'te Habeşistan'ı işgale başlaması, Türkiye ile birlikte bazı Arap ülkelerini endişelendirmiştir. Sadabat Paktı ile ilgili hükümlerin belirlenmesi 1934 yılından 1935 yılı Ekim ayına kadar devam etmiştir. Bu çalışmaların uzun sürmesinde Irak'ın titiz tavrı ve bu hususta İngiltere'nin onayının alınması etkili olmuştur⁴⁹. Türkiye, İran ve Irak dışişleri bakanları anlaşmayı 2 Ekim 1935'te imzalamışlar ve Kasım 1935'te de Afgan Hükümeti Pakt'a katılmayı kabul etmiştir. Dr. Naci El-Asil'in Türkiye ziyareti de bu paktın gerçekleşmesi amacına hizmet etmiştir⁵⁰.

⁴³ Yaşar Canatan, *a.g.e.*, s.13.

⁴⁴ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.306

⁴⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s.81.

⁴⁶ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s.88.

⁴⁷ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s.224-225.

⁴⁸ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s.104.

⁴⁹ E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s.226.

⁵⁰ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s.104-105; E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s.227.

II. Dr. Naci El-Asil'in Türkiye'ye Gelişi

Dr. Naci El-Asil Türkiye ziyareti öncesi Hatay Meselesi nedeniyle Türkiye ile ilişkilerin gergin olduğu Suriye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Fransız Yüksek Komiseri ile görüşmüş, Suriye dışişleri bakanının düzenlediği yemek davetine katılmış olup, burada yaptığı konuşmada Suriye ve Irak arasındaki fikir birliğini ortaya koymuştur. Naci El-Asil'in Suriye'den sonra Beyrut'a buradan da Ankara'ya gideceğini yazan gazeteler üç devletin imzalayacağı antlaşmanın bu ziyaret sırasında değil daha sonra imzalanacağını, Irak'ın Türkiye hakkında samimi ve derin bir dostluk hissi beslediğini, aynı hislerin Suriye ve Türkiye arasında da gelişeceği ümidini taşıdığını kamuoyuna duyurmuştur⁵¹. Türkiye'nin Bağdat Elçisi Lütfi Tokay, 6 Nisan 1937 tarihli dışişlerine çektiği telgrafta, Irak Dışişleri Bakanı'nun Şam'da iki gün kalacağını ve bu sırada Suriyelilere Fransızların tahriklerine kapılmamalarını tavsiye edeceğini eğer Türkiye Suriyelilerle bazı meseleleri müzakere ediyorsa Türkiye'ye bir heyet göndermelerini tavsiye etmiştir⁵². Türkiye'de gazeteler Naci El-Asil'in Türkiye ve Suriye arasında arabulucu rolü üstleneceğini duyurmuştur⁵³. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Bağdat Elçiliği'ne yazmış olduğu 7 Nisan 1937 tarihli yazısında Irak Dışişleri Bakanı'nun Şam'da bulunduğu sırada eğer Şam Hükümeti'yle görüşmeler gerçekleştirirse, Türkiye'nin sınırlarında güvenliği ihlal eden ve Suriye'de Türkiye'ye düşmanlık eden siyasi faaliyetler yerine Türkiye ile iyi geçinmeyi esas alan bir politika takip etmelerinin daha iyi olacağını tavsiye edilmesinin faydalı olacağını iletmıştır. Ayrıca Irak Dışişleri Bakanı'nun Londra'ya giderken, Ankara'da bir iki gün kalmasından ve kendileriyle görüşmemizden oldukça memnuniyet duyacağımızın bildirilmesini istemiştir⁵⁴.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Protokol Dairesi'ne yolladığı 13 Nisan 1937 tarihli yazıda İngiltere kralının taç giyme törenine gidecek olan Irak Dışişleri Bakanı'nun, İngiltere'ye giderken bir iki gün Ankara'da kalmasından

⁵¹ Cumhuriyet, 25 Nisan 1937, s.1-5; Açık Söz, 25 Nisan 1937, s.1; Akşam, 25 Nisan 1937, s. 3; Anadolu, 25 Nisan 1937, s. 1; Kurun, 25 Nisan 1937, s.1

⁵² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 533/10670-66022-54.

⁵³ Açık Söz, 26 Nisan 1937, s.1; Yeni Asır, 25 Nisan 1937, s.1; Tan, 25 Nisan 1937, s.1; Son Telgraf, 25 Nisan 1937, s.1.

⁵⁴ TDA, 533/10670-66022-53.

memnuniyet duyulacağı Bağdat'taki Türkiye Elçiliğine yazılmıştır⁵⁵. Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Lütfi Tokay tarafından, Irak Dışişleri Bakanı'nun Türkiye'nin davetini büyük bir şükranla kabul ettiğini Şam'dan trenle Ankara'ya geleceği ve Türkiye'ye hareket tarihi sonradan bildirileceği, aynı zamanda Şam'da Suriye devlet adamlarına isteklerimiz doğrultusunda tavsiyelerde bulunacağı Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmiştir⁵⁶. Türkiye'nin Bağdat Elçisi Lütfi Tokay, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na 13 Nisan 1937'de çektiği telgrafta Irak Dışişleri Bakanı'nun iki gün Şam'da kalarak 24 Nisan'da Trablus'tan tren vasıtasıyla hareket ederek 26 Nisan'da Ankara'ya ulaşacağını, 29 Nisan'da da Ankara'dan hareket edeceğini bildirmiştir⁵⁷. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan Bağdat Elçiliği'ne iletilen yazıda Irak Dışişleri Bakanı'nun Ankara'ya gelmesi için 26 Nisan tarihinin belirlenmesinin Türkiye Hükümeti'nce de uygun görüldüğü iletilmiştir⁵⁸. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Irak Dışişleri Bakanı'nun Türkiye ziyaretini 14 Nisan'da Protokol Dairesi Şefliği'ne ileterek gerekenin yapılmasını istemiştir⁵⁹.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Demiryolları ve Limanlar İşletme Umum Müdürlüğü'ne göndermiş olduğu yazıda Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in 25 Nisan 1937 Pazar günü saat 10.33'te İslâhiye'den Ankara'ya gelmek üzere hareket edecek olan Toros Ekspresi'ne mezkûr istasyonda bir salonlu vagon eklenmesi ve Ankara'dan 29 Nisan akşamı İstanbul'a hareketinde aynı vagonun Haydarpaşa'ya kadar eksprese takılmasının sağlanmasını istemiştir⁶⁰. Irak Dışişleri Bakanlığı'nun Türkiye'ye girdikleri zaman vagonun sınırda bulundurulması için gerekli hazırlıkların yapılması istenmiştir⁶¹. Türkiye Dışişleri Bakanlığı 19 Nisan 1937 tarihli yazıda 26 Nisan pazartesi günü Ankara'ya gelecek olan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil için Ankara Palas Oteli'nde salonlu ve banyolu büyük bir oda ile refakatindeki Irak Dışişleri mensubu iki kişi için

⁵⁵ TDA, 533/10670-66022-49.

⁵⁶ TDA, 533/10670-66022-52.

⁵⁷ TDA, 533/10670-66022-51.

⁵⁸ TDA, 533/10670-66022-47; TDA, 533/10670-66022-38.

⁵⁹ TDA, 533/10670-66022-66.

⁶⁰ TDA, 533/10670-66022-24; TDA, 533/10670-66022-55.

⁶¹ TDA, 533/10670-66022-65.

birer banyolu oda hazırlanması istenmiştir⁶². Türkiye Dışişleri Bakanlığı 19 Nisan 1937'de Gümrük ve İnhisarlar Vekâlet'ine gönderdiği yazıda, Irak Dışişleri Bakanı'nun yanında iki şahısla birlikte Ankara'ya geleceğinden bakan ve beraberindekilerin hem gelişleri hem de dönüşlerinde gümrüklerimizde eşyalarının serbestçe geçişleri konusunda gerekenin yapılması istenmiştir⁶³. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Anadolu Ajansı'na 19 Nisan 1937'de yolladığı yazıda, "haber aldığımızı göre Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil hükümetimize resmi bir ziyarette bulunmak üzere 26 Nisan Pazartesi günü Ankara'ya gelecek ve 29 Nisan'a kadar şehrimizde kaldıktan sonra Bağdat'a dönecektir", konulu yazıyı Anadolu Ajansı'nın neşretmesini istemiştir⁶⁴. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Sofya Türkiye Büyükelçiliği'ne yolladığı 19 Nisan 1937 tarihli yazıda, Irak Dışişleri Bakanı'nun seyahatinin Ankara'ya kadar ve hükümet mensuplarını ziyaret maksadıyla olacağı, 26 Nisan tarihinin de uygun görüldüğü iletilmiştir⁶⁵.

21 Nisan 1937'de Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye İçişleri Bakanlığı'na yazılan yazıda, 26 Nisan 1937 Pazartesi günü sabahı Toros Ekspresi ile Ankara'ya gelecek olan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil 25 Nisan Pazar günü sabahı saat 10.33'te Suriye'den İslahiye'ye ulaşacağından bakanının Gaziantep Valisi ile Mahalli Komutan tarafından karşılanması ve bir jandarma müfrezesi tarafından da selamlanması hususu istenmiştir⁶⁶. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nun, Türkiye İçişleri Bakanlığı'na yolladığı aynı tarihli yazıda, Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in 25 Nisan Pazar günü sabahı saat 10.33'de İslâhiye'ye ulaşacağı aynı gün Toros Ekspresi ile Adana'ya geçeceğinden istasyonda Adana valisi ve il erkanı tarafından karşılanması istenmiştir⁶⁷. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Ankara'ya gelecek olan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil şerefine verilecek ziyafetler için davetiye kartlarından örnek numuneye göre çoğaltılmasını istemiştir⁶⁸. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Protokol Dairesi Şefliği'ne Irak Dışişleri Bakanı'nun 26 Nisan'da Ankara'ya gelerek 29 Nisan'a kadar kaldıktan sonra

⁶² TDA, 533/10670-66022-63.

⁶³ TDA, 533/10670-66022-25; TDA, 533/10670-66022-19.

⁶⁴ TDA, 533/10670-66022-50.

⁶⁵ TDA, 533/10670-66022-46.

⁶⁶ TDA, 533/10670-66022-27; TDA, 533/10670-66022-37.

⁶⁷ TDA, 533/10670-66022-43.

⁶⁸ TDA, 533/10670-66022-64.

Bağdat'a döneceği ve ona göre daha muazzam bir program yapılması istenirken İngiltere kralının taç giyme töreninde Irak'ı yalnız Londra Büyükelçisi'nin temsil edeceği bildirilmiştir⁶⁹. Türkiye'nin misafiri olarak Ankara'ya gelecek olan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in karşılanması ve Türkiye'de ikametlerine dair hazırlanan program Başvekalete, Dahiliye, Milli Müdafaa, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara Vilayetine, Maarif Vekaletine, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine, Ziraat Vekaletine, Emniyet Umum Müdürlüğüne, Gümrük ve İnhisar Vekaletine, Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğüne, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine, Ankara Merkez Komutanlığına, Ankara Emniyet Müdürlüğüne, Adliye, Maliye, Nafia, İktisat Vekaletlerine, Ankara Garnizon Komutanlığına bildirilmiştir⁷⁰.

Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil 25 Nisan Pazar Günü saat 10.30'da İslahiye istasyonuna varacağı zaman istasyonda Gaziantep Valisi, Askeri Komutanı ve Müşarünileyhin mihmandarlığına atanan şahıs tarafında karşılanması ve bir jandarma müfrezesi tarafından da selamlanması planlanmıştır. Irak Dışişleri Bakanı'nun Ankara ziyareti şu şekilde programlanmıştır:

"26 Nisan 1937, Pazartesi

Nisanın 26'ncı Pazartesi günü saat 6.55'de Ankara'ya muvasalat buyuracaklar ve istasyonda Hariciye Vekili, mevki Komutanı, Protokol Şefi, Birinci Daire Reisi, Ankara Merkez Komutanı ile Emniyet Direktörü ve Protokol Şef Muavini tarafından karşılanacak ve müzikali bir ihtiram kıtası tarafından selamlanacaktır.

Selam merasimi esnasında müzika Irak ve İstiklal Marşlarını çalacaktır. Misafir Hariciye Veziri emirlerine tahsis edilen otomobile binerek Ankara Palas Otelinde ikametleri hazırlanmış bulunan daireye nazil olacaklardır.

Misafir Hariciye Veziri bir müddet istirahat ettikten sonra Irak Ankara Sefiri ile birlikte saat 11'de Hariciye Vekilini, saat 11.30'da Başvekili ve saat 12'de Büyük Millet Meclisi Reisini ziyaret edeceklerdir. Bu ziyaretler saat 12,15'de Hariciye Vekili, saat 12.50'de

⁶⁹ TDA, 533/10670-66022-62; TDA, 533/10670-66022-45; TDA, 533/10670-66022-38.

⁷⁰ TDA, 533/10670-66022-40.

Başvekil ve saat 15,15'de Büyük Millet Meclisi Reisi tarafından iade edilecektir.

Misafir Hariciye Veziri öğle yemeğini hususi olarak tenavül buyuracaklardır.

Saat 20,30 da Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından köşklerinde Vezir Dr. Naci El-Asil şerefine bir akşam ziyafeti verilecek ve bu ziyafeti bir suare takip edecektir.

27 Nisan 1937, Salı:

Misafir Vezir saat 10'dan itibaren Gazi ve İsmet Paşa Enstitülerini, Numune Hastanesini, Ziraat Enstitüsünü, Barajı ve şehrin diğer müesseselerini gezeceklerdir.

Saat 13.30'da Hariciye Veziri Ekselans Dr. Naci El-Asil şerefine Başvekil İsmet İnönü tarafından Anadolu Kulübü2ne öğle ziyareti verilecektir.

Saat 20.30 da Irak elçisi tarafından misafir vezir şerefine Ankara Palas otelinde bir akşam yemeği verilecek ve bu ziyafeti bir kabul resmi takip edecektir.

28 Nisan 1937, Çarşamba:

Misafir Vezir saat 10'dan itibaren Sıhhat Enstitülerini, Etnografya Müzesini ve Halk Evini ziyaret edeceklerdir.

Saat 13.30'da Misafir Vezir şerefine Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Marmara Köşkünde bir öğle yemeği verilecektir. Yemeği müteakip Müşarünileyh Orman Çiftliğini ve Müesseselerini gezeceklerdir.

Programın avdet kısmı Misafir Ekselans Hariciye Vezirinin Ankara'ya muvasalatından sonra tespit edilecektir".⁷¹

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Ankara'ya gelecek olan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in mihmandarlığına Muzaffer Kâmil Bayur'u tayin etmiştir. Mihmandarın belirlenen zamanda misafir bakanı karşılamak üzere İslâhiye'de bulunması için kendisine avans olarak 300 lira verilmiştir⁷². Dışişleri Bakanlığı 21 Nisan 1937'de İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda

⁷¹BCA, 030-10-200-367-16; TDA, 533/10670-66022-1.

⁷²TDA, 533/10670-66022-42.

misafir bakanın ülkemizde bulunduğu süre içerisinde emniyetinin sağlanması ile ilgili yazıyı yollamıştır⁷³. Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara'ya gelecek olan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in Ankara'da bulunduğu süre için üç otomobilin tahsis edilmesi ayrıca istasyondan Ankara Palas Oteline ve ayrılmasından da otelden istasyona kadar eşyalarının nakli içinde bir kamyonun hazır bulundurulması istenmiştir⁷⁴. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil şerefine 26 Nisan 1937 Pazartesi akşamı saat 20.30'da Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından köşklerinde 50 kişilik bir akşam yemeği ve ardından üç yüz kişilik bir ekiple suare düzenleneceğinden gerek yemeklerin ve gerek suare için Karpiç Lokantası'nın hazırlattırılması istenmiştir⁷⁵. Aynı zamanda suarede Karpiç'in Caz takımının da bulundurulması talep edilmiştir⁷⁶. Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından köşklerinde verilecek akşam yemeği ile ondan sonra yapılan suare filarmonik orkestra takımının alet ve edevatının köşke getirilip götürülmesi için orkestra takımı emrinde bir kamyon bulundurulması levazım müdürlüğüne bildirilmiştir⁷⁷. Gazeteler Dr. Naci El-Asil'in 26 Nisan'da Ankara'da olacağını duyurmuş, Irak ile kültürel ve ekonomik antlaşmalar yapılacağını, Irak'tan petrol alıp karşılığında fındık ve diğer ürünler satacağımızı yazmışlardır⁷⁸.

26 Nisan'da Toros Ekspres ile Ankara'ya gelen Dr. Naci El-Asil ile beraberindeki Irak Dışişleri Müsteşarı Cemil Bey ve Şark İşleri Müdürü Nusret Bey belirlenen protokol kuralları çerçevesinde istasyonda Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Irak Elçisi ve sefarethane erkanı, bazı milletvekilleri, Merkez Kumandanı, Emniyet Müdürü, bir askeri müfreze ve halk tarafından karşılanmıştır. Halkın alkışları arasında kendisine tahsis edilen araçla Ankara Palas'a giden Dr. Naci El-Asil, kendisini burada hoş geldiniz diye karşılayan gazetecilerle görüşmüş ve aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

⁷³ TDA, 533/10670-66022-35.

⁷⁴ TDA, 533/10670-66022-30; TDA, 533/10670-66022-61.

⁷⁵ TDA, 533/10670-66022-56.

⁷⁶ TDA, 533/10670-66022-41.

⁷⁷ TDA, 533/10670-66022-59.

⁷⁸ Açık Söz, 26 Nisan 1937, s.1; Son Telgraf, 25 Nisan 1937, s. 1. Tan, 25 Nisan 1937, s.1-10.

“Irak’ın büyük dostu olan Türkiye Cumhuriyeti merkezini ziyaret ettiğimden dolayı ciddi memnunum. Ben ve Iraklı bütün vatandaşlarım Türkiye’nin yeni hayatında büyük adımlarla parlak bir istikbale doğru yürüdüğünü kemali iftiharla takip ediyoruz. Iraklıların husus ile Atatürk’e karşı kalplerinde taşıdıkları hürmet ve muhabbet hissini hududu yoktur. Filhakika Atatürk yalnız Türkiye’nin değil bütün Şark milletlerinin inbiyası hayatına sebebiyet vermiştir.

Irak’ın Hariciye Vekili sıfatı ile Türkiye Cumhuriyeti’nin harici işlerde takip ettiği dürüst siyasetin meftunuyum. İnşallah Türkiye Cumhuriyeti ile Irak arasındaki münasebetin daha samimi ve mütehit bir şekil alacağına bütün kalbimle eminim. Bu sözleri yalnız uzvu olduğum hükümetin namına değil, bütün Iraklılar namına söyleyebilirim. Sizin mütemadi muvaffakiyetlerinizi bütün kalbimle temenni ederim.

Şam’da iken gerek Suriye Reisi Cumhuriyeti ve gerek Başvekil Cemil Merdem Bey’in kabine azası ile Türk-Suriye münasebetlerinden bahsettik. Suriyelilerin Türklere karşı olan samimi muhabbetlerinden şüphem yoktur. Bunu da muhtelif ve müteaddid vesilelerle teyit eylemişlerdir. Türkiye-Suriye arasında ihtilafli meselelerin her iki tarafı tatmin ve memnun edecek bir surette halli için gösterilmesi lazım gelen istidattan geri kalmayacaklarını hissettim. Bir Arap olmak sıfatı ile Şarkın medarı iftihar olan Türkiye Cumhuriyeti ile Türkiye ve Suriye arasındaki münasebetlerin samimi olmasını tabi temenni ederim. Bu hususta bir hizmette bulunabilirsem Ankara’daki ziyaretimden istifade ederek kemali memnuniyetle bunu yapmaya hazırım.

Şark misakinin bir an evvel imzalanması, kabinemizin programındadır. Sizin pek muhterem ve değerli Hariciye Vekilinizin Bağdat’ta hazıranda vaki olacak ziyaretlerini ki herkes bu ziyareti kemali iştiyakla bekliyor, müteakip ümit ederim ki Şark misakı inşaallah Tahran’da imzalanacaktır.¹⁷⁹

⁷⁹ Son Telgraf, 26 Nisan 1937, s.1-2; Akşam, 26 Nisan 1937, 1-4; Anadolu, 27 Nisan 1937, 1-4; Haber, 26 Nisan 1937, s.1; Cumhuriyet, 27 Nisan 1937, s.1-2.

Dr. Naci El-Asil'in açıklamasında görüldüğü gibi sadece Irak'ın değil tüm Orta Doğu milletlerinin bu dönemde Türkiye'ye muhabbet besleyip, Atatürk'ü ve Türkiye'yi örnek aldıklarını görmekteyiz.

III. Dr. Naci El-Asil'in Türk Yetkililerle Yaptığı Görüşmeler

Türkiye'ye gelen Dr. Naci El-Asil 26 Nisan'da Ankara Palas'ta bir süre dinlendikten sonra Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Başbakan İsmet İnönü ve TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaretler kendisine iade edilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk ile bir saate yakın bir görüşme yapmış bu görüşmede Dr. Tevfik Rüştü Aras da hazır bulunmuştur⁸⁰. 26 Nisan akşamı ise Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından Dışişleri Bakanlığı Köşkü'nde Dr. Naci El-Asil şerefine bir akşam yemeği düzenlenmiştir. Bu yemeğe Başbakan İsmet İnönü, birçok milletvekili, kordiplomatik, Irak Sefareti Erkanı, Dışişleri Vekaleti Yüksek Erkanı katılmıştır. Bu yemekte konuşan Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras şunları söylemiştir:

“Dost Irak Devleti'nin değerli Hariciye Veziri, zati devletlerini aramızda görmekle duyduğum meserreti tarife hacet yoktur. Ankara'yı ziyaret etmek sureti ile izhar buyurmuş olduğunuz nezaket ve muhaleset iki dost memleketimiz arasında müteyemminen mevcut samimi dostluk münasebatının yeni bir tezahürü olduğu cihetle bizi çok memnun etmiştir. Zati devletlerini hükümet-i cumhuriyet namına selamlamakla mübahiyim. Memleketimize hoş geldiniz. Tarihi mukadderatın, coğrafi vaziyetin tabii ilcası olarak birbirine pek yakın yaşamış milletlerimiz eskiden beri birbirinin meziyetlerini anlamak ve yekdiğerini takdir ederek sevmek fırsatını bulmuşlar ve memleketlerimizin takip ettiği sulh siyaseti gaye-i itibar ile aynı olduğu cihetle aramızda bugünkü dostluk ve yakınlık teessüs etmiştir. Kendine has olan meziyetler ve dürüstlük ile temayüz eden necip kardeş Irak milletinin refah ve terakki yolunda her gün çok geniş çok seri adımlarla ilerlediğini görmekle Türkiye'nin ve Türk milletinin büyük bir saadet duymakta olduğunu size samimi olarak temin edebilirim. Beynelmilel sahada

⁸⁰ Açık Söz, 27 Nisan 1937, s.1-2; Akşam, 27 Nisan 1937, s.1.

kendisine layık olarak ihraz ettiği güzide mevkii icabı genç ve dinç komşumuz Irak'ın yakın Şarkta sulhu selamet ve kardeşliğin temin ve tarsini uğrunda diğer dost devletlerle mesai teşriki sahasındaki yer ve kendisine terettüb eden vazifenin ehemmiyeti derkardır. Bu önemli dava yolunda hepimizin sarf ettiği mesainin peyderpey semerelerini iktidaf edeceğimizi düşünmekle hakiki bir zevk duyuyor ve ufukta her gün daha kuvvetle beliren Garbi Asya ailesi meveddetinin Şark memleketleri ve ensali atıye için müreffeh ve mesut bir atının başlangıcı olacağına kani bulunuyorum..."

Bu konuşmanın ardından Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil de bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir:

"Kardeş bir memleket Hariciye Veziri sıfatı ile şahsıma karşı buyurulan teveccühlere arz-ı şükran ederim. Tarih ve kardeşlik bağları ile memleketimin bağlı bulunduğu muhterem Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezinde kendimi bulmakla büyük bir bahtiyarlık hissediyorum ve bu bahtiyarlığım memleketimin kardeş Türkiye'ye olan samimi duygusunu izhara vesatet ettiğimden dolayı bir kat daha artıyor. Zatı devletlerinin buyurdıkları gibi tarihi ve coğrafi amiller dolayısı ile Türkiye ile alakasını idrak eden memleketimiz muhterem kardeş memleketin geniş terakki ve teali hatvelerini birer birer derin bir alaka ile takip ediyor ve bunun semerelerini müşahade etmekle sevinç duyuyor. Yakın Şark'ta ve beynelmilel hayatta sulhü selamet-i ideal olarak tanıyan memleketim Türkiye Cumhuriyeti'nin bu gaye uğrundaki mesaisini nazarı takdir ve hürmetle takip etmiş ve zat-ı devletlerinin işaret buyurdıkları gibi bu hususta kendi hissesine isabet edecek mesaiyi ifaya daima azimkar bulunmuştur ve bulunacaktır..." Bu konuşmalarda taraflar duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. Akşam yemeğinden sonra bir suare yapılmış, Mustafa Kemal Atatürk de bu suareye katılmıştır⁸¹.

Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil şerefine 27 Nisan 1937 Salı günü Başbakan İsmet İnönü tarafından saat 13.30'da Anadolu Kulübü'nde 34

⁸¹ Akşam, 27 Nisan 1937, s.1-4; Cumhuriyet, 27 Nisan 1937, s.1-8; Kurun, 27 Nisan 1937, s.1-4; Son Posta, 27 Nisan 1937. S.1-10; Ulus, 27 Nisan 1937, s.1-5; Yeni Asır, 28 Nisan 1937, s.1-4.

kişilik öğlen yemeği,⁸² Mustafa Kemal Atatürk tarafından da Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil şerefine akşam saat 05.00'te bir çay ziyafeti verilmiştir⁸³. Dr. Naci El-Asil Ankara'dan ayrılmadan önce Ziraat Enstitüsü'nü, Çubuk Barajı'nı, Ankara'nın diğer önemli mekanlarını ziyaret etmiş ve Ankara'yı çok beğendiğini dile getirmiştir⁸⁴. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil şerefine 28 Nisan 1937 Çarşamba günü 13.30'da Marmara Köşkü'nde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından 20 kişilik öğle ziyafetinin Karpiç Lokantası'na hazırlanması ve gereken özenin gösterilmesi istenmiştir⁸⁵. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın ziyafetinden sonra Başbakan İsmet İnönü, Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil şerefine bir çay ziyafeti vermiştir. Bu ziyafetten sonra Dr. Naci El-Asil ve Dr. Tevfik Rüştü Aras Kömür Sergisini gezmiştir. Bu sergide Ekonomi Bakanı Celal Bayar ve sergi erkanı tarafından karşılanan Dr. Naci El-Asil sergi hakkında Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamada; Sergiyi çok beğendiğini, kömür konusuna Türkiye'nin verdiği önemi takdir ettiğini ve hayranlık duyduğunu dile getirmiştir⁸⁶.

Dr. Naci El-Asil Ankara ziyareti esnasında 28 Nisan Çarşamba günü, Irak Elçisi ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ziyaret etmiştir. Bu ziyaret samimi bir havada gerçekleşmiş Dr. Naci Asil, 5 Haziran 1926 Türkiye-İngiltere-İrak Antlaşması'nın on yıl daha uzatılması kararını TBMM'de Atatürk'ün localarından birinden izlemiştir. Konu ile alakalı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir konuşma yapan Dr. Tevfik Rüştü Aras bu antlaşmanın 1936'da son bulduğunu, antlaşmanın her iki taraftan birinin iki yıl içerisinde antlaşmaya son vermezse antlaşmanın on yıl süreceği şeklinde hükme bağlandığını hatırlatmıştır. Dr. Tevfik Rüştü Aras hem Türkiye hem de Irak'ın dostane tavrı nedeniyle bu antlaşmanın on yıl müddetince devam ettiğini izah etmiştir. Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın

⁸² TDA, 533/10670-66022-58; Ulus, 28 Nisan 1937, s.1; Tan, 28 Nisan 1937, s.1.

⁸³ Anadolu, 28 Nisan 1937, s. 1; Cumhuriyet, 28 Nisan 1937, s. 1.

⁸⁴ Akşam, 28 Nisan 1937, s.1.

⁸⁵ TDA, 533/10670-66022-60.

⁸⁶ Akşam, 29 Nisan 1937, s.1; Ulus, 29 Nisan 1937, s. 1.

antlaşma ile ilgili konuşmasının ardından TBMM’de alkışlar eşliğinde antlaşmanın on yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir⁸⁷.

Dr. Naci El-Asil’in Ankara’daki temasları gazeteler tarafından dikkatle takip edilmiş Yeni Asır gazetesi yazarlarından Hakkı Ocakoğlu köşesinde “Türkiye Doğu Milletlerine kardeşlik duyguları ile bağlıdır” başlıklı yazısında bu gezinin iki açıdan önemli olduğu üzerinde durmuştur. Birincisi Irak ile aramızdaki dostluk bağının Hatay Türkleri münasebetiyle artması, ikincisi ise Dr. Naci El-Asil’in Suriye ve Türkiye arasında arabulucu rolü üstlenmek istemesidir. Yazıda iki kardeş milletin birbirine samimi duygularla bağlı olduğu üzerinde durulmuş, takip edilen bu doğru siyasetin verimli sonuçlarını gören Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil’in yeni bağımsızlığını kazanmış, Suriye’nin Türkiye ile ayrılığa düşmesini yanlış bulduğunun tahmin edilebilir olduğunu belirtmiştir⁸⁸. Tan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman ise bu ziyaret hakkında “Biz, Irak ve Suriye” başlığı ile bir makale yazmıştır. Yazıda Irak ile Türkiye’nin dostluğundan, her iki ülkenin dış politikada birlikte hareket etme arzusundan, Türkiye ve Irak’ın huzur, sükûnet ve güvenlik istediğinden bahsetmiştir. Aynı yazıda Irak ile Türkiye sınırının ayırıcı bir çizgi olmadığı, dost bir komşuya açılan kapı olduğu, her iki ülke arasında sosyal ve ekonomik işbirliğinin önemi üzerinde durulmuştur. Ahmet Emin Yalman bu ziyaretin Suriye ile olan ilişkilerimizi geliştirmek açısından faydalı bir rol oynayabileceğini belirtmiş ve Irak ile Türkiye arasındaki dostluğun Suriye’ye örnek olması gerektiğini ifade etmiştir⁸⁹. Haber gazetesindeki köşesinde bu ziyaret ile ilgili bir makale yazan Şekip Gündüz, Türkiye ve Irak Dışişleri Bakanları’nın konuşmalarında diplomasiye yeni bir kavram kazandırıldığını ifade ederek “Garbi Asya” ifadesinin bu ziyarette ortaya çıkan bir kelime olduğunu yazmıştır. Yazar “Garbi Asya” ifadesinin Mustafa Kemal Atatürk’ün liderliğinde Türkiye’de başlayan sömürgeciliğe karşı isyan hareketinin yayıldığı yepyeni bir coğrafyayı tanımladığını belirtmiş, bu kavramın dost ve kardeş Irak ile İran’ın sömürgeciliğe vurduğu darbe ile olgunluğa

⁸⁷ Haber 29 Nisan 1937, s.1-6; Akşam, 29 Nisan 1937, s.1-8; Son Telgraf, 29 Nisan 1937, s. 1-2; Cumhuriyet, 29 Nisan 1937,s. 1-7; Kurun, 29 Nisan 1937, s.1-4; <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c017/tbmm05017052.pdf>, Erişim Tarihi: 13.08.2024.

⁸⁸ Hakkı Ocakoğlu, “Türkiye Doğu Milletlerine Kardeşlik Duyguları İle Bağlıdır”, *Yeni Asır*, 28 Nisan 1937, s.1-2;

⁸⁹ Ahmet Emin Yalman, “Biz, Irak ve Suriye”, *Tan*, 28 Nisan 1937, s.1-11.

ulaştığını iddia etmiştir. Şekip Gündüz düne kadar Avrupalılar tarafından tüm zenginliklerinin sömürülmesi normal kabul edilen Anadolu, Suriye, Irak ve Arap Yarımadası'nın tanımlanması için kullanılan "Yakın Şark" kavramının tarihe karıştığını söylemiştir. Türkiye ve Irak arasında gelişen bu dostluğun beraberinde Türk ve İran demiryollarının, Türk ve Irak demiryollarının birbirine bağlanması çalışmalarının "Garbi Asya" antlaşmasının temel hedeflerinden biri olduğunu, bu amaca bir an önce ulaşılması için Türkiye, Irak ve İran arasındaki manevi antlaşmanın çelikleşmesine hizmet edeceği üzerinde durmuştur. Yazısını ise Irak Dışişleri Bakanı'nın "şahsında biz çelik bağlı Garbi Asya'yı selamlamaktayız", şeklinde sonlandırmıştır⁹⁰.

Türkiye tarafından Irak Dışişleri Bakanı'nın bu ziyareti ile ilgili olarak 29 Nisan 1937'de resmi bir tebliğ yayınlanmıştır. Aşağıdaki bu tebliğde şu hususlar vurgulanmıştır;

"Irak Hariciye Nazırı Ekselans Dr. Naci El-Asil'in Ankara'da ikameti esnasında, Ekselans Türkiye Reisi Cumhuru tarafından kabul edilmiş ve Başvekil İsmet İnönü ve Hariciye Vekili Doktor Tefik Rüştü Aras ile müteaddit görüşmelerde bulunmuştur. İki dost ve komşu memleketin devlet adamları, umumiyetle memleketlerini alakadar eden meseleler üzerinde mufassal fikir teatisinde bulunmuşlar ve komşuları ile idame ettirdikleri sulh ve iyi anlaşma siyasetinin müşterek ideallerine en iyi olarak tevafuk eden siyaset olduğunu memnuniyetle müşahede eylemişlerdir. Bilahare daha hususi surette iki memleket arasında doğrudan doğruya mevcut münasebetleri alakadar eden meselelerin tetkikine geçilmiş ve Başvekil İsmet İnönü, Doktor Aras ve Ekselans Dr. Naci El-Asil iki dost devlet arasında mesut bir surette mevcut münasebetlerin tam bir samimiyet ve karşılıklı itimat havası içinde inkişafını görmekle bahtiyarlık hissetmişlerdir. Ekselans Doktor Aras ile Ekselans Dr. Naci El-Asil, görüşmeleri esnasında, 5 Haziran 1926 tarihli muahedenin hudut komisyonuna ait ikinci kısmının temdidini hakkında notalar teatisinde bulunmuşlardır. Dünya harbinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış diğer Arap memleketleri ile olan münasebetlerine gelince, bu memleketler milletlerinin

⁹⁰ Şekip Gündüz, "Garbi Asya, Irak ve Türkiye", Haber, 29 Nisan 1937, s. 2.

hükümlerinde inkişafını görmeye bahtiyarlık hisseden Türkiye ve Irak devlet adamları, gerek milletlerinin gerek müstakbel nesillerinin refahı için, bu memleketlerle dostane teşriki mesai siyasetlerini devam ettirmeği kararlaştırmışlardır⁹¹.

Tebliğde yapılan görüşmelerde ele alınan konular ve ikili ilişkilerin tarihi temellerine vurgu yapılmıştır.

Dr. Naci El-Asil dört günlük Ankara temaslarının ardından mahiyetiyle birlikte Anadolu Ekspres ile İstanbul'a hareket etmiş ve istasyonda Dış İşleri Bakanı Doktor Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Cumhurbaşkanı Başyaveri Cemal Bey, Hususi Kalem Direktörü Süreyya Bey, Başbakan adına da Hususi Kalem Direktörü Vedid Bey, Protokol Şefi Şevket Fuad Bey, Muhafız Alayı Kumandanı İsmail Hakkı Bey, elçiler, Ankara Mevki Merkez Kumandanları ile Emniyet Direktörü, Dış Bakanlığı ve Irak Elçiliği Erkanı tarafından uğurlanmıştır. Dr. Naci El-Asil, istasyona giderken muhafız alayına mensup bir müfreze asker tarafından selamlanmış, Irak ve Türk milli marşları çalınmıştır⁹².

Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından 27 Nisan 1937'de İstanbul Vali ve Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ'a yazılan yazıda ise ülkemizde misafir olarak bulunan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in İstanbul'u ziyareti hakkında düzenlenen program bildirilmiştir. Bu programa göre; Misafir bakanın İstanbul'da üç gün kalacağı ve bu süre içerisinde kendi şerefine Pera Palas Oteli'nde bir öğle yemeği verileceği planlanmıştır. Bakanın İstanbul'daki ikameti sırasında şehrin cami, müze ve diğer önemli görülecek yerleri gezeceğinden ilgililere gerekli bildirimlerin yapılması istenmiştir⁹³. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan, İçişleri Bakanlığı'na yazılan 28 Nisan 1937'de tarihli yazıda ülkemizde misafir olarak bulunan Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in 29 Nisan Perşembe günü saat 19.10'da Ankara'dan İstanbul'a hareket edecek olan eksprese binerek İstanbul'a gideceği ve 3 Mayıs pazartesi gününe kadar bu şehirde kalacağı

⁹¹ Açık Söz, 30 Nisan 1937, s. 1-2; Akşam, 30 Nisan 1937, s. 1-10; Cumhuriyet, 30 Nisan 1937, s. 7.

⁹² Açık Söz, 30 Nisan 1937, s. 1-2; Akşam, 30 Nisan 1937, s. 1-10; Cumhuriyet, 30 Nisan 1937, s. 7.

⁹³ TDA, 533/10670-66022-29.

bildirilmiştir⁹⁴. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Levazım Müdürlüğü'nden 30 Nisan 1937 Cuma günü sabah saat 9'dan 3 Mayıs 1937 pazartesi sabahına kadar bakan için banyolu bir yatak odası ve salon olan bir oda yanında gelen iki kişi ile Irak mihmandarı içinde birer banyolu yatak odası hazır bulundurulması istenmiştir⁹⁵. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in Ankara'dan İstanbul'a hareketinden itibaren mihmandarlığına verilmiş olan Özel Kalem Müdür Yardımcısı Rifat Sözen'e 750 lira avans verilmiştir⁹⁶.

Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in İstanbul'u ziyaretindeki programı Ankara ziyaretindeki gibi ayrıntılı olarak belirlenmiş ve protokol kurallarına uygun bir karşılama töreni hazırlanmıştır. Bu programa göre: Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil ve beraberindeki heyetin 29 Nisan İstanbul ekspresine bağlanacak olan özel bir vagona binmesi ile saat 19.10'da İstanbul'a hareket edilmesi ve istasyonda karşılanması kararlaştırılmıştır. 30 Nisan 1937 Cuma günü Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in İstanbul'a varması planlanmıştır. Dışişleri Bakanının Haydarpaşa İstasyonu'nda İstanbul Valisi, Belediye Reisi, İstanbul Mevki ve Merkez Komutanı ile Emniyet Müdürü tarafından karşılanması ve bandolu askeri tören tarafından selamlanmasının ardından, kendilerine tahsis edilen motora binerek deniz yolları işletme rıhtımına çıkıp doğrudan Pera Palas Oteline yerleşmesi programlanmıştır. Otele yerleşmesinin ardından belirlenen planlamaya göre; Misafir bakan 11.30'da İstanbul Vali ve Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ'ı ziyaret edecek, mevki ve merkez komutanlarına birer kart bırakacaktı. Saat 13.30'da İstanbul vali ve belediye reisi tarafından misafir bakan şerefine öğlen yemeği verilecekti. Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil İstanbul'da bulunduğu sürede camileri, müzeleri ve şehrin önemli mekanlarını gezecekti. Misafir bakan ve maiyeti 3 Mayıs Pazartesi günü saat 9'da Haydarpaşa'dan hareket edecek Toros Ekspresine takılacak olan özel bir vagona binerek Halep'e hareket edeceklerdir. Dr. Naci El-Asil Haydarpaşa İstasyonu'nda kendisini karşılayan zevat tarafından bir karşılama kıtası tarafından selamlanacaktı ve bu karşılama

⁹⁴ TDA, 533/10670-66022-23.

⁹⁵ TDA, 533/10670-66022-31.

⁹⁶ TDA, 533/10670-66022-28.

sırasında tören kıtasına refakat eden bando Irak ve Türkiye marşları çalacaktı⁹⁷.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından Milli Savunma Bakanlığı'na yazılan 29 Nisan 1937 tarihli yazıda, Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in 30 Nisan 1937 sabahı ekspres ile saat 9'da İstanbul Haydarpaşa'ya ulaştığında ve 3 Mayıs 1937'de Pazartesi sabahı saat 9'da Haydarpaşa'dan Toros Ekspresi ile Halep'e hareketinde Haydarpaşa İstasyonu'nda kendisinin polis müfrezesi yerine bandolu bir askeri tören kıtası tarafından selamlanması ve istasyona geliş ve gidişinde Irak ve Türkiye milli marşlarının çalınması kararlaştırılmış ve programın bu kısmı o yolda değiştirilmiş tadil olmakla bahsi geçen tarihlerde bandolu tören kıtasının Haydarpaşa İstasyonu'nda hazır bulundurulması istenmiştir. Bu program ile Dr. Naci El-Asil'in geliş ve gidişine dair protokol kurallarına uygun bir planlama yapılmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığına ait Ankara veya İstanbul taşıtlarından birinin, binmesi için bakana tahsis edilmesi istenmiştir. Haydarpaşa'da yapılacak karşılama töreninden önce çıkan programda yazılı bulunan polis müfrezesi yerine bandolu bir askeri karşılama kıtası bulundurulması uygun görülmüştür. Bakanın hem karşılanmasında hem de gidişinde askeri törene katılacak kuvvetin temini için Milli Müdafaa Bakanlığı'na yazı yazılmıştır⁹⁸. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'e Ankara Irak Sefiri Naci Şevket ile Irak Dışişleri Müsteşarı Nusret Farisi, Irak Doğu İşleri Müdürü Cemil Selam, Mihmandar olarak Dışişleri Özel Kalem Müdür Yardımcısı Hasan Rifat Sözen refakat etmiştir⁹⁹. 30 Nisan sabahı saat 8'den itibaren Haydarpaşa rıhtımında motorlardan birinin eşya nakline tahsis edilmesi ve diğer bir motorun beraberinde bulunması ve misafirlerin 3 Mayıs Pazartesi sabahı saat 9'da Toros Ekspresi ile Haydarpaşa'dan Halep'e dönecekleri için Tophane'deki deniz yolları işletme rıhtımında gelişinde olduğu gibi Ankara ve İstanbul motorlarından biriyle gidişinde de eşya nakli için hazır bulundurulması istenmiştir¹⁰⁰.

⁹⁷ TDA, 533/10670-66022-18.

⁹⁸ TDA, 533/10670-66022-20; TDA, 533/10670-66022-19.

⁹⁹ TDA, 533/10670-66022-19.

¹⁰⁰ TDA, 533/10670-66022-32.

Ankara'da olduğu gibi İstanbul'da da devlet protokolü tarafından karşılanan Dr. Naci El-Asil 30 Nisan 1937'de İstanbul'u gezmiş ardından da İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ'ı makamında ziyaret etmiştir¹⁰¹. 30 Nisan 1937 tarihinde Dr. Naci El-Asil, Irak Sefiri B. Naci Şevket ve yanında bulunan diğer görevlilerle birlikte Taksim'e gitmiş burada Cumhuriyet Abidesine bir çelenk bırakmıştır. Ardından Pera Palas Oteli'ne dönmüş ve burada gazetecileri kabul ederek önemli açıklamalarda bulunmuştur. Dr. Naci El-Asil gazetecilere yaptığı açıklamada:

"Henüz Ankara'nın büyük tesiri altında bulunduğum için fazla bir şey söyleyemeyeceğim. Şurası muhakkak ki, Ankara ve İstanbul'a malik olan millet bahtiyardır. Bunların hepsinden evvel Büyük Atatürk gibi bir başa malik olmak bahtiyarlığına nail olan Türk kardeşlerimize cidden gıpta ediyoruz. Türklerle Iraklılar arasındaki samimi münasebattan bahsetmeyi fazla görüyorum. Ben ve arkadaşlarım burada Yeni Türkiye'nin hayatının, her safhasında kat ettiği büyük hatveleri yakından tetkik edip memleketimiz için nafi bir ders alıyoruz. İstikbalin ufukları Türkiye ile Irak müşterek mesaisi için ümit ederim ki, çok büyük fırsatları saklamaktadır. Suriye'nin Şark misakına girmesini bütün kalbimle ümit ederim. Müstakbel bir Suriye'nin bu misaka inzimam etmesini biz Iraklılar her halde temenni ederiz. Ancak bu sahada yalnızca hüküm veremeyiz. Çünkü Şark misakına dahil diğer devletlerin muvafakatı da şarttır. Buraya gelirken Şam'da iki gün kalmıştım. Vatanperver Suriyelilerin Türk milletine olan samimi hürmetlerinden hiç şüphem yoktur. Bugün Cenevre'de mevzuu bahs olan meseleler halledildikten sonra Türkiye ile Suriye arasındaki münasebatın çok samimi olacağını kaviyyen ümit ederim. Esasen Suriyelilerin menfaatleri bunu iktiza eder. Şunu da ilave etmek isterim ki Ankara'da Suriyelilere karşı gerek Başvekil Hazretleri, gerek Hariciye Vekili, gerek diğer zevatı muhtereme samimi bir teveccühten başka bir şey hissetmiyorlar, Suriyelilerin bugün Türk Hükümeti'nin bu teveccühünden istifade edeceklerine hiç şüphem yoktur ve bu çok yakın zamanda olacaktır. Irak hakikaten, inkişafına ve tekaddümüne lazım gelen bütün anasıra maliktir. Kendi nüfus ve mevkiine göre kuvvetli bir bütçesi, muntazam bir ordusu ve modern

¹⁰¹ Anadolu, 1 Mayıs 1937, s.1.

bir memleket için lazım gelen diğer unsurları haizdir. Tabii, Türkiye'nin atmış olduğu geniş ve yüksek hatveler kadar değilse de eskisine nispeten Irak da büyük adımlar atmıştır, hükümet bugün de dahili ahvalini ıslah ve tanzim ile meşgul bulunmaktadır. Devletlerle olan münasebatımız gayet dostanedir. Onun için ümit ederim ki, kısa bir müddet zarfında Irak ıslahat uğrunda çok teşebbüsatta bulunacaktır. İngiltere ile olan münasebatımız gayet samimi ve dostanedir, kendisi ile şayanı memnuniyet alakalarımız mevcuttur. Ümit ederiz ki, Irak samimi dostu olan İranlılarla da bir kaç seneden beri muallakta kalmış hudut ihtilafları pek yakın bir zamanda hallolunarak iki memleket arasında ittifakname akdedilir.”¹⁰² “Martel'in Bağdat ziyareti münasebeti ile ecnebi gazetelerde bazı haberler çıkmıştı. Halbuki, Irak'ın garb memleketler ile yeni bir ittifak akdetmesinin mevzuu bahs bile olmadığını kat'iyetle bahsederim.” Dr. Naci El-Asil Filistin meselesine de değinmiş ve “Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında ikiye parçalanacağını zannetmediğim gibi ümit de etmem”, demiştir¹⁰³.

Bu açıklamalar Dr. Naci El-Asil'in Türkiye ziyaretinin Orta Doğu için önemini ortaya koymuştur. Bu ziyaret esnasında iki ülke sadece kendi devletlerini ilgilendiren hususları değil bölgeyi ilgilendiren tüm meseleleri görüşmüştür. Yapılan açıklamalar bölgede Avrupalıların müdahalelerini azaltmaya yönelik bir işbirliğinin gayreti içerisinde olduğunu kanıtlar.

30 Mayıs 1937'de Dr. Naci El-Asil şerefine Vali ve Belediye Başkanı olan Muhiddin Üstündağ tarafından bir öğlen yemeği verilmiş, İstanbul protokolü yemekte hazır bulunmuştur. Dr. Naci El-Asil bu yemek sırasında Ankara'da ve İstanbul'da kendisine gösterilen ilgi ve misafirperverliğe teşekkür etmiştir. Ayrıca Ankara'nın şehirleşmesinden övgüyle bahsetmiş ve Bağdat'ın planlı şehirleşmesi için Irak'ın çabalarını dile getirmiştir¹⁰⁴. 1 Mayıs 1937 tarihinde İstanbul'da gezilerine devam eden Dr. Naci El-Asil Topkapı Sarayı, Asar-ı Atika müzesi ve diğer müzeler ile camileri ziyaret etmiştir¹⁰⁵. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı'na

¹⁰² Akşam, 1 Mayıs 1937, s.1-13; Cumhuriyet, 1 Mayıs 1937, s.1-5; Kurun, 1 Mayıs 1937, 1-2; Tan, 1 Mayıs 1937, s. 1-10.

¹⁰³ Cumhuriyet, 1 Mayıs 1937, s. 5; Kurun, 1 Mayıs 1937, s.2; Tan, 1 Mayıs 1937, s. 10.

¹⁰⁴ Son Posta, 1 Mayıs 1937, s. 10.

¹⁰⁵ Son Telgraf, 1 Mayıs 1937, s. 2.

gönderdiği yazıda 3 Mayıs 1937 Pazartesi sabahı Haydarpaşa'dan kalkacak Toros Ekspresi ile Halep'e gidecek Irak Dışişleri Bakanı'nun karşılanmasında olduğu gibi dönüşünde de İslahiye'de bir askeri kıtanın bulundurulması istenmiştir¹⁰⁶. Milli Savunma Bakanlığı'na da aynı yazı gönderilmiştir¹⁰⁷.

IV. Dr. Naci El-Asil'in Türkiye'den Ayrılması ve Ziyaretin Yankıları

İstanbul'da üç gün kalan Dr. Naci El-Asil 3 Mayıs 1937'de sabah saatlerinde Toros Ekspres ile Bağdat'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmış kendisine Ankara'ya kadar Irak Sefiri B. Naci Şevket eşlik etmiştir. Dr. Naci El-Asil, Haydarpaşa Garı'ndan Vali ve Belediye Başkanı Muhiddin Üstündağ, hükümet, parti ve Irak konsolosluk erkanı tarafından uğurlanmıştır. Tren Ankara'ya vardığında 15 dakika durmuş ve burada Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile samimi bir görüşme yapmıştır¹⁰⁸. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil, Türk sınırından çıkarken Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'a bir telgraf çekmiş ve kendisine gösterilen misafirperverlik için teşekkür etmiştir¹⁰⁹. Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na çektiği 4 Mayıs 1937 tarihli telgrafta ziyarette duyduğu memnuniyeti şöyle dile getirmiştir:

“Dost ve kardeş Türk memleketinden çok yaşayacak duygularla ayrıldığımız şu anda benim ve arkadaşlarımın ziyaretimizde muhterem Türk Hükümeti'nden ve necip Türk milletinden gördüğümüz samimi lütuf ve izazata yürekten gelen teşekkürlerimizi takdim etmeyi pek tatlı bir vazife olarak telakki ederim. Bu ziyaret Türkiye ile Irak arasındaki kardeşlik rabitalarını tebarüz ettirmiş olmakla bize ayrıca bir sevinç vermiştir. Ekselans Reisicumhur Atatürk Hazretlerine tazimlerimin arzında ve Ekselans Başvekil İsmet İnönü Hazretleri ile muhterem arkadaşlarıma hürmetlerinin takdiminde tavassut bulunmanızı rica eder ve şahs-ı alinize karşı halisane temenniyatımı hürmetlerimle teyit eylerim”¹¹⁰.

¹⁰⁶ TDA, 533/10670-66022-26.

¹⁰⁷ TDA, 533/10670-66022-21.

¹⁰⁸ Tan, 4 Mayıs 1937, s. 2; Yeni Asır, 4 Mayıs 1937, s. 3; Ulus, 4 Mayıs 1937, s. 1.

¹⁰⁹ Haber, 4 Mayıs 1937, s. 4.

¹¹⁰ TDA, 533/10670-66022-15; Anadolu, 6 Mayıs 1937, s.3

Türkiye Bağdat Elçisi Lütfi Tokay 04 Mayıs 1937’de gönderdiği telgrafnamede Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil’e Türkiye’de gösterilen hüsnü kabul ve dostluk nedeniyle Irak Hükümeti ve halkı nezdinde derin memnuniyet duyulduğunu yazmıştır. Türkiye Bağdat Elçisi Lütfi Tokay, Irak’ta “Büyük komşu” ile dostluk ilişkilerinin kuvvetlenmesinin Irak’ın ve bütün Doğu hayrına hizmet edeceği, yönünde yazılar yazıldığını bildirmiştir. “El-Bilad” gazetesi bu hususta yazmış olduğu 30 Nisan 1937 tarihli başmakalesinde “Türkiye ve Irak arasında barış müveddet ve müşterek hedef” başlığı ile bu ziyareti şu sözlerle değerlendirmiştir: Siyasi konuları inceleyen biri Şark meselelerini ve Şark milletlerinin birbiriyle olan ilişkilerini gözden geçirdiği zaman milletlerarası hakikatlerden daha açık olan Türkiye ile Irak arasındaki samimi anlaşma ile kuvvetli dostluktan, hakikatten başka bir şey göremez. Bizlere Türk ve Arap olarak eziyet ve zulüm eden Osmanlı idaresine karşı mücadelede bulunan şimdiki asrın eski yazarlarından biri sıfatıyla Arap genel düşüncesinin Sivas’ta kaleme alınan ve Sakarya sahilleri ile Dumlupınar ve Eskişehir’de akıtılan temiz ve saf kanlar ile süslenip taçlandırılan Misak-ı Millî’nin ilanından beri Türkiye’ye karşı değiştiğini söyleyebilirim. Türkiye’nin idaresini eline alan güzide heyet bütün Şark milletlerinin sevgi ve sempatisini kazandı bütün Arap memleketleri Türkiye’nin mücadele ve savaşına takdir ederek bakıyor ve devamlı mücadelede onun eserinin arkasından giderek ve tabi olma için kendisine başarı diliyordu. Taç töreninden birkaç hafta önce Müşiriyet Dairesinde merhum Emir Faysal nezdine giderek kendilerini gözleri yaşarmış olarak bulduğum o günün ikindi vaktini hiç unutmayacağım geri çekilmek suretiyle vaziyet hakkında korku hissettim. Ben o zaman siyaset ve savaş hususunda büyük bir usta karşısında ancak siyasi bir çocuk vaziyetindeydim. Kendileri beni muta bir lehçeyle alıkoymuştu ve dedi ki: Sakarya’daki vaziyet dolayısıyla cidden çok mahzunum. Neden diye sordum? Galibiyet ve zafer Mustafa Kemal’e nasip olmazsa Yunanlılar nehrin diğer tarafına geçebilirler. Kendilerine cevaben dedim ki: Savaş seyrini takip etmekte ve Türkler ise cesur ve kahraman bir millet olup vatanlarını layıkıyla savunmayı pekâlâ bilmektedir. Türkler son darbeyi indirmek üzere olup, silah atmak hususunda mahir buldukları cihetle indirdikleri darbenin doğru olacağına şüphe yoktur. Biz şimdi bir vatan kurarken ve bir mevcudiyet tesis eylerken bu konu ile alakamız ancak bir kardeşin kardeşi hakkında beslediği sempati hududuna tecavüz etmez. Yeni

hadise hakkında Irak halkına verilecek malumata dair efendimizden ilham almaya geldim. Kral Faysal ise kaşlarını çatarak şöyle dedi: Ankara Türkiye'nin hâkimi olmazsa Bağdat da Irak üzerine hâkim olmaz. Mustafa Kemal'in Sakarya üzerindeki savaşının muvaffakiyeti benim beynelnehreyin (Fırat ve Dicle Nehirleri arası kastediliyor) sahilleri üzerindeki, siyasi cidalimin başarısı arasında büyük bir irtibat vardır. Bağdat'ın kaybettiğini Ankara kaybeder, Ankara kazanmazsa bütün Şark da kazanmaz. Bu makaleyi telgrafına ekleyen Türkiye'nin Bağdat Elçisi Lütfi Tokay telgrafa şu ifadelerle son vermiştir: "Irak heyetimizin Ankara'da gördüğü hüsnü kabul münasebetiyle acele olarak söylenen sözler bundan ibarettir. Hüsnü tali eseri olarak Bağdat yakın bir vakitte siyasi bir Türk heyetinin istikbaline nail olacak ve büyük komşu ile onun büyük devlet adamları hakkında beslediği sevgi ve takdirleri gösterme fırsatına sahip olabilecektir"¹¹¹.

Türkiye Halep Başkonsolosu tarafından Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na yazılan 7 Mayıs 1937 tarihli yazıda Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil'in 4 Mayıs 1937'de Toros Ekspresi ile Halep'e geldiği bildirilmiştir. Türkiye Halep Başkonsolosu bu yazıda yaşadıklarını ve izlenimlerini şu sözlerle izah etmiştir: Halep'e kadar bakana refakat etmiş olan Hasan Rifat bakanın geleceğini bana bildirdiğinden dolayı garda bakanı karşılamıştır. Garda bakanı karşılayanlar içerisinde Fransız Halep Delegeşi adına Yüzbaşı Jirbon, Suriye Hükümeti adına Halep Polis Müdürü Nushet bulunmuştur. Bakan Trablusşam yoluyla Beyrut'a hareket etmiş burada bir gün kalarak, Yüksek Komiser M. De Martel'le konuşmak ve oradan Şam'a gitmek niyetindeydi. Bakan M. De Martel'in Beyrut'ta bulunmadığını ve Şam'dan uçakla Cezire'ye hareket etmek üzere olduğunu Fransız yüzbaşından öğrenince Beyrut'a gitmekten vazgeçerek ertesi sabah otomobille direk Şam'a gideceğini Fransız yüzbaşısıya söylemiştir. Ardından maiyetiyle birlikte trenden inerek geceyi Baron Otelinde geçirip sabah erkenden otomobille doğruca Şam'a hareket etmiştir. Irak Dışişleri Bakanı Türkiye'de gördüğü yüksek ilgi ve alaka ile sevgiden ve Atatürk ile hükümetin yüksek ilgi ve iltifatlarından dolayı şükranlarını dile getirmiştir. Halep'te Fransız manda idaresi ve Suriye Hükümeti tarafından çok sönük şekilde karşılanmasından oldukça rahatsız olduğu hal ve hareketlerinden hissedilmiştir. Bu sönük karşılaşmanın etkisinde kalan bakan Türkiye Büyükelçisi'ne Fransız ve

¹¹¹ TDA, 533/10670-66022-13.

Suriyeli devlet adamlarının da iştirakini istediği bir şekilde yüksek sesle Türkiye’den gördüğü hüsnü kabulden ve devlet adamlarının gösterdiği yüksek alaka ve sevgiden, kardeşlik muamelesinden duyduğu memnuniyeti dile getirerek defaatle teşekkürlerini dile getirmiştir. Türkiye Büyükelçisi aldığı bilgilere göre; M. De Martel, Ankara’daki Fransız elçisi vasıtasıyla Irak Dışişleri Bakanı’nun dönüşünde Beyrut’tan geçerse çok memnun olacağını söylemiş bunu da bir davet olarak düşünen Irak Bakanı Beyrut’a gitmekteyken, M. De Martel’in Beyrut’ta bulunmadığını Halep’te garda öğrenmiş ve bunun üzerine de Beyrut’a seyahatinden vazgeçerek Şam’a gitmiştir¹¹².

Türkiye’nin Şam Konsolosu 8 Mayıs 1937’de Türkiye Dışişleri Bakanlığı’na yolladığı yazıda Irak Dışişleri Bakanı’nun Ankara’dan dönüşünde Beyrut’ta birkaç gün kalacağı şerefine resmî kabuller ve ziyafet verileceğini gazetelerin dile getirdiğini Halep’ten itibaren Bakan’ın programını değiştirerek Bağdat’a gitmek üzere direk Şam’a gitmesi büyük hayret ve yankı uyandırmıştır. Türkiye Şam Konsolosu Bakan Ankara’ya gelirken selamlamak törenine katıldığı gibi gittiğinde de selamlama törenine katılmış ve bu sırada Bakan, Türkiye Büyükelçisine şunları söylemiştir:

“Ankara’daki iyi temaslarımız hakkında Yüksek Komiser Kont De Martel ile de görüşmemi Fransız Sefiri Mıstır Ponso bizzat dile getirmiş hatta bu babda Beyrut’a da haber verdiğini söylemiştir. Bu maksatla yola çıkmışken Halep’e gelindiğinde Yüksek Komiserin uçak ile Deyrizor’a hareket ettiği ve birkaç gün Beyrut’ta bulunmayacağı öğrenilince bittabi Beyrut’a gitmekten vazgeçerek Bağdat’a dönmek üzere Şam’a geldim. Bunu bir yanlışlığa mı yoksa kasta mı atfetmek iktiza ettiğini kestiremiyorum. Her iki ihtimal dahi dikkati celb edecek birer hadisedir. Zira bu derece yanlış yapacak bir idare ile nasıl iş görülebilir? Ankara’daki mesut görüşmelerimizi ve Türkiye devlet adamlarının Suriye’ye karşı besledikleri iyi niyetleri başta Reisicumhurları olmak üzere Suriye devlet adamlarına anlattım. Hepsi hem inandılar hem de memnun oldular bu çok müsait halet-i ruhiyeden istifade etmelerini, Ankara’dan bir yolcu gibi gelip geçmenin doğru olmadığını, herhangi bir sebeple uğramak

¹¹² TDA, 533/10670-66022-10.

niyetinde bulunmadığı takdirde başka yolu tercih etmeleri lazım geldiğini, söyleyerek herhalde yolunu bulup doğrudan doğruya temas etmelerinin lüzum ve faydasında ısrar ettim. Türkiye Dışişleri Bakanı'nun Cenevre'ye gideceğini, kendilerinin de oraya bir heyet göndermelerini ve fakat orada Doktor Rüştü Aras ile sıkı bir teşriki mesaide bulunmalarını tavsiye ettim. Kabul ettiler ve Cenevre'ye bir heyet göndereceklerdir. Bundan başka Suriye matbuatına hakim olmalarını, Türkiye aleyhindeki neşriyatın durdurulmasının kafi gelmeyip Türkiye dostluğu lehine yazılar yazdırmalarını söyledim. Bu mevzularda çok konuşuldu ve temas ettiğim hususları yapmaya müsait ve hazır oldukları hissini verdiler. Bu arzularına hareketlerini uydurabilmelerini temenni edelim. Kont De. Martel'in hareket tarzını Fransa'nın hâkim olduğu bir memleketin işlerine diğerlerinin bu derece alaka göstermeğe hakları yoktur, manasını almaya bakanın konuşmalarından anlaşılıyordu."¹¹³

Türkiye'nin Bağdat Elçisi Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı 11 Mayıs 1937 tarihli yazıda Türkiye'den dönen ve konsolosluğumuzu ziyaret eden Dr. Naci El-Asil'in Türkiye hakkında gördüklerini ve intibahlarını büyük bir takdir ve hayranlıkla izah ettiğini yazmıştır. Bu yazıda, Dr. Naci El-Asil'in Yeni Türkiye'nin merkezi olan Ankara'da gördüğü ve hissettiği çok yüksek gelişme ve reform hareketinde ve genel hayatın her sahasındaki Türk hamlelerinden hayrete düştüğünü ve kendisini gerçek dünya dışında ideal bir alemde zannettiğini ve bu manevi zevkin tesiri ile de adeta kendisini unuttuğunu dile getirmiştir. Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile ve diğer yüksek devlet adamları ile yaptığı temas ve müzakerelerinde onlarda gösterdiği yüksek kapasite ve siyasi olgunluğun hayranı olduğunu ve onların Irak ile Iraklılar hakkında besledikleri ve gösterdikleri sempatiden ve samimi dostluktan dolayı duyduğu şükran ve minnet hisselerini dile getirmiştir. Atatürk'ün huzurunda bulunmak şerefine nail olduğu dakikalarda insanüstü bir idol karşısında bulunduğuna inanarak ilahi bir alemde istiğrak haline geçtiğini ve bu ruhi anlarda hayatının en zevkli dakikalarını yaşadığını tasvir eyledi. Atatürk'ün kendisine yaptığı iltifatlardan, Irak ve Iraklılar hakkında gösterdiği teveccühlerden dolayı duyduğu minnettarlığı izah eylemiştir.

¹¹³ TDA, 533/10670-66022-11.

Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil Suriye hükümet adamları ile olan temasları ve konuşmaları hakkında yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

“Gerek Türkiye’ye giderken ve gerek oradan dönerken Şam’da Suriye hükümet adamları ile görüşülmüştür. Onlardan aldığı bilgiyi Ankara’da hükümet adamlarımıza arz ettiği gibi dönüşünde de Türkiye devlet adamlarının Suriye ve Suriyeliler hakkındaki düşüncelerini ve siyaset programını onlara izah etmiştir. Türkiye başbakanı ve dışişleri bakanın Suriyelilere karşı büyük bir hayranlık ve dostluk hissiyle müteassıs olduklarını Suriye’nin gerçekten iyiliğini ve bağımsızlığını istediklerini ve Suriye’ye karşı pek müsamahakâr bulduklarını açıklamışlardır. Bu haber Suriye Hükümet adamları üzerinde çok derin bir tesir meydana getirmiştir. Bu konuşmalar Reisicumhur Haşim Atasi nezdinde söylenmiş başbakan ve dışişleri bakanı dahi orada hazır bulunmuşlardır. Irak Dışişleri Bakan’ının bu açıklamaları üzerine Suriyelilerin de Türkiye hakkında pek samimi dostluk ve hürmet beslediklerini dile getirmişlerdir. Dr. Naci El-Asil Ankara’da Suriye için hazırlanmış plandan ve planı oluşturan a- Sancak Meselesi’nden b-Türkiye-Fransa Antlaşması’ndan c-Türkiye-Fransa-Suriye Antlaşması’ndan bahsederek bunlar hakkında izahat vermiş ve c bendindeki kayıtlı üçlü antlaşmanın metnini dahi tevdi etmiştir. Bu antlaşmayı Suriye Hükümet adamları tamamen tasvip eylemişlerdir. Dr. Naci El-Asil Suriye gazetelerinde Türkiye aleyhindeki yayınlar yapılmamasını tavsiye etmiş ve Dışişleri Bakanı Cabiri bu hususta tedbirler alındığını dile getirmiştir. Dr. Naci El-Asil sadece aleyhte neşriyatta bulunmamanın kâfi olmadığını iki tarafı birbirine yaklaştırmaya hizmet edecek dostane yayınların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Dr. Naci El-Asil Haşim Atasi’nin samimi bir Türk dostu olduğunu ve Suriye’nin Türkiye ile ilişkilerinin faydalı olacağını beyan ettikten sonra edindiği intibaya göre Sancak Meselesi’nin teferruatına ait işlerde Suriye’ye karşı bazı müsadecarlıklar yapılırsa bu hükümeti tamamen Türkiye’ye bağlamak mümkün olacaktır. Ankara’da Suriye hakkında hazırlanan planın Suriye’deki Fransızlar nezdinde dahi iyi bir tesir oluşturduğunu Dr. Naci El-Asil Suriye’den geçerken öğrenmiştir. Ancak Fransızlar şimdiye kadar Türkiye aleyhine bir siyaset takip

ettikleri için şimdi birden bire “sağdan geri” yapamadıklarını Dr. Naci El-Asil haber vermiştir. Dr. Naci El-Asil, Suriye’den geçerken Beyrut’a uğrayarak Yüksek Komiser Kont de Martel ile görüşmek niyetinde olduğu halde komiserin Deyrizor’a gitmesi ve Beyrut’tan ayrılması üzerine bu fikrinden vazgeçmiştir. Yüksek Komiser’in bu hareketi Dr. Naci El-Asil üzerinde kötü bir tesir bırakmıştır¹¹⁴.

Türkiye Dışişleri Bakanı Türk Bağdat Elçiliği’ne yolladığı 14 Mayıs 1937 tarihli yazıda Ankara’dan dönen Irak Dışişleri Bakanı Naci Bey’in Suriye devlet adamları ile görüşmeleri hakkında Şam Konsolosluğumuzun verdiği bilgilerden ve gösterdiği dostluktan dolayı teşekkürlerini bildirmesini istemiştir¹¹⁵. Türkiye Bağdat Elçiliği’nden 18 Mayıs 1937’de Türkiye Dışişleri Bakanlığı’na yazılan yazıda Irak Meclisi Mebusanı’nın dünkü (17 Mayıs 1937) toplantısında Irak Dışişleri Bakanı’nun Türkiye ve Suriye ziyaretlerinden bahsederek Ankara’da yayınlanan tebliği teyit edecek ifadelerde bulunmuş ve Türkiye Cumhuriyeti devlet adamları tarafından gösterilen samimi dostluk muamelesini ve her sahadaki gelişmeleri dile getirerek teşekkürlerini ve hayranlığını açıkladığı bildirilmiştir. Bu sebeple bu sırada söz alan birçok mebus Irak’ın harici, dince ahlakça Türkiye ile müşterek olduğundan yine Türkiye’deki yenilik ve ıslahata Iraklıların da ihtiyacı olduğu cihetle Irak’ın Türkiye’den mutlaka istifade etmesi gerektiğinden bahsetmişler ve bağımsızlığını muhafaza gücüne sahip olduğunu ve hiçbir kuvvetin buna el sürdüremeyeceğini Türk milletinin ispat ettiğini bundan dolayı da Türk milletine selamlar ithaf etmişlerdir ve ayrıca gerek dost Türkiye ve kardeş Arap ülkeleri hakkında hararetle temennilerde bulunmuşlardır¹¹⁶.

Türkiye’nin Bağdat Elçisi, Dışişleri Bakanlığı’na yolladığı 23 Mayıs 1937 tarihli yazıda Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil’in Mebusan Meclisi’nde yaptığı konuşması ile milletvekillerinin yaptığı konuşmalar sunulmuş olup bu konuşmaların tümünde açık bir Türk dostluğunun olduğu görülmüştür. Söz alan milletvekilleri çeşitli siyasi fikirlerde olmalarına rağmen Türkiye dostluğunda birleşmişlerdir. Irak Dışişleri

¹¹⁴ BCA, 030-10-259-746-6; TDA, 533/10670-66022-3.

¹¹⁵ TDA, 533/10670-66022-7; TDA, 533/10670-66022-8.

¹¹⁶ TDA, 533/10670-66022-5.

Bakanı Dr. Naci El-Asil'in Mebusan Meclisi'nde yaptığı konuşmanın içeriği şu şekildedir:

"Baylar yakında hükümet merkezi ziyaretini sevinçle beklediğimiz Türkiye Dışişleri Bakanı Ekselans Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın bana tevcih etmek lütfunda buldukları davete icabet etmek maksadıyla dost komşu Türkiye'yi ziyaret ettim. Türkiye Cumhuriyeti Fahretmeab Atatürk tarafından kabul edilmek şerefine mazhar olduğum gibi Başvekil Devletlü İsmet İnönü ve Hariciye Vekili Ekselans Dr. Tevfik Rüştü Aras ile de mülakatta bulundum. Bu mülakatların neticesi müteakib ve samimi dostluk hissiyatı ile meşbu olmasından ve iki memleketin müşterek menafinin memnuniyet-i mücib doğru ve devamlı bir istikamette yürümesi hakkında tam surette emin olmaktan ve komşu devletler ile iyi dostluğun takviyesi hakkında iki taraf nokta-i nazarı arasında mutabakat mevcut olduğu tezahür etmesinden ve anlaşmalarının umumi harpten sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan Arap memleketlerinin refah ve saadetine bağlı olmasından ve bu sebeple dünya sulhuna hizmet etmesinden naşi mesut ve memnuniyet-i mucip olmuştur.

Bu ziyaret, Ankara'da imza edilmiş olan 1926 Muahedesi'nin Türkiye-İrak arasında komşuluk münasebetini tanzim eden faslı ahkâmının temdinin mütazamın mukavelenin imzalanması ile neticelenmiştir. Dost komşu memlekette her sahadaki terakkiyi ve kalkınmada gördüğüm şeylerden takdir ve hayranlık hisleriyle avdet ettim. Dost Türkiye hükümetinin ve necip Türk milletinin Irak heyeti hakkında gösterdiği samimi hüsnü kabulden ve kardeşçe hissiyattan dolayı cidden mesrurum.

Aziz komşu olan Türkiye ve Suriye'ye vaki ziyaretim, iki memleket münasebatının iyi bir surette müşahadesi için temenniyat ve arzuların izharına fırsat ve vesile teşkil etmişti. Her iki tarafın bu münasebete, iyi hissiyat ile meşbu bir hava dahilinde baktıklarına ve samimi ve dostane bir teşrik-i mesai ile anın takviye ve tarsi için arzular bulunduğuna şimdi emin olduğumdan dolayı cidden mesrurum".

Bu sırada Meclis'te söz alan Musul Milletvekili Mehmet Hadid ise şu konuşmayı yapmıştır:

“Vezareti hazirenin, komşu devletler ile harici münasebatın ve hususi ile Araplar ile muhterem aziz komşular olan Türkiye ve İran arasında kardeşliğe müteallik hususatın iyileşmesi için verdiği ehemniyet yalnız bu devletler arasındaki notalara münhasır olmayıp ricali arasında vaki olan şahsi ziyaretlerde tezahür etmektedir. İş bu kabine zimamı idareyi eline aldığı zaman Hariciye Vezirimiz Riyad'a ziyarette bulunmuştur ki o zaman hükümet pek müşkil anlarda bulunuyordu. Bu ziyarette Suudi Arabistan Hükümeti'nin ekselans veliahdının Irak'a vaki olan ziyareti ile mukabele edilmişti. Bir müddet evvel Hariciye Vezirimiz Türkiye ve Suriye'yi ziyarete gitmişti. Bu ziyarete, Türkiye Hariciye Veziri'nin yakında Irak'a vaki olacak vaziyeti ile mukabelede bulunulacaktır. Pek yakın bir vakitte İran'a da ziyaretler yapılacak ve buna aynı suretle İran ricali tarafından mukabele edilecektir.

Baylar, şahsi temaslar, vezaretlerin, diğer hükümet ricali ile muvaffakiyetlerinin sırrıdır. Bu temaslar ile anlaşma temin edilir. Dost komşu Türkiye'nin vaki olan kalkınması müvacehesinde hakikaten hayran bulunuyoruz. Bu kalkınmanın hemen dünyada eşine tesadüf edilemez. Zira Türk milleti umumi harpten sonra kendisini pek fena bir halde görmüştü. Milletın efradı hep el ele vererek, millet kendisini bu fena vaziyetten kurtardı. Bu fena vaziyetten kurtulması ve bunu umumi ve şamil bir kalkınma ile takip etmesi taktir-i mucib ve hayrete şayandır. Bu şahsi temasların, yalnız iyi komşuluk muahedesine münhasır olmayıp diğer sahalara da teşmil olunması icap eder. Irak, Türkiye ve İran ile adet ve anane itibar ile müşterek bulunmakta olup bu hükümetlerin yekdiğerinden istifade etmesi iktiza etmektedir. Husus ile Irak Hükümeti'nin Türkiye ve İran'ın sanayi, ticaret, ziraat ve siyaset sahasındaki tecrübelerinden istifade etmesi icap etmektedir ki bu da memleket için istediğimiz islahatın yapılması yolunda en iyi tariktir.”

Milletvekili Kemal Senevi de söz alarak konuşmasında şu hususları vurgulamıştır:“

Hükümet-i hazirenin, programında harici siyaset hakkında mevcut hususatın tahakkuku yolundaki faaliyeti ve Arap birliğinin kuvveden fiile isalı uğrındaki mesaisi ve Arap ittifakına iltihak için İmam Yahya'yı davet etmesi keyfiyeti, aziz komşu İran ile anlaşmanın pek yakın bir vakitte husulü için hükümet muvaffak olacağı hissini bütün kalplerde canlandırmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki hükümet harici siyasette, gürültüsüzce ve ortalığı velveleye vermeden, muvaffak olmaktadır."

Bu konuşmalardan sonra söz alan Milletvekili Selman Al-Şeyh Davud da Türkiye-İrak dostluğu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Biz yeni bir millet ve şarklı bir millet olarak kardeş memlekete karşı, müteakabil, pek derin hisler duyuyoruz. Zira yüksek hedefe vasıl olmak ancak tesanüd ile kabildir. Aziz Türkiye yükselmek yolunda yürümektedir. Bütün nazarlarımız ana müteveccihdir. Bizi Türkiye'ye bağlayan tarihi ve harsi rabitalar mevcuttur. Türkiye'nin banisi ve mübdii olan yüksek dehanın direktifi altında tahakkuk eden kalkınmasını gözden kaçırmamaktayız.

Suriye hakkında bir şey söylemek istemiyoruz. Zira o memleketimizden bir parçadır. Irak Heyeti'ne Suriye tarafından gösterilen hüsnü kabulden dolayı taaccüb etmeye mahal yoktur. İyi komşuluk münasabata ait muahedeye gelince; o birlik hissiyatı ve şark birliği ittifakından başka bir şey değildir. Hükümeti hazirenin yaptığı işi ve mukaddes ittifakın yapılması için sarf-ı mesai eden her şarklı lideri kemal-i taktir ile yad ederiz ve İran'ın yakın bir tarihte, yakın bir vakitte, ittifaka dahil olması keyfiyetinin tahakkuk edeceğini ümit ederiz".

Milletvekili Refail Battı da yaptığı konuşmada Türkiye-İrak dış politikasındaki birliktelik hakkında şunları söylemiştir:

"Her şarklının kendisi ile iftihar duyduğu aziz komşu ve büyük şark kardeşi Türkiye'ye gelince, onunla olan münasebatımız yalnız tarih ve karşılıklı menfaate münhasır olmayıp aynı zamanda biz de kuvvetli olmak siyasetini ve dahilde işlerimizin nizam ve kanun üzerine istinat etmesini istihdaf ediyoruz ve şarklı milletlerinin önünde yürümeği diliyoruz. Türkiye'de aynı yol yürümekte olduğu cihetle, şark siyasetinde hedefimiz birdir."

Milletvekili Maruf Al-Rısafı de tarih içerisindeki Türk-İrak ilişkilerine değinerek şunları söylemiştir:

“ Baylar, Türkler ile Araplar arasındaki münasebat ta Abbasilerin zamanına kadar dayanır. Husus ile biz Iraklılar, Türkler ile birkaç asır aynı idare altında yaşadık. Birbirimizden alıp verdik. Bizi birbirimize ahlaki, dini ve içtimai rabıatalar bağlamaktadır. Hükümetimizin, Türkiye ile anlaşma ve yakınlaşma yolundaki ciddi mesaisini görmekle mesruruz. Bu kadarla iktifa etmeyerek, iyi komşuluk münasebatının daha ziyade kuvvet bulmasına çalışmamızı rica ederiz. Bu hususta elimizden geldiği kadar gayret sarf etmemiz lazımdır”¹¹⁷.

Dr. Naci El-Asıl'ın Türkiye ziyareti bölgenin güvenliği ve huzuru için önemli bir adım olmuştur. Türkiye ve Irak ilişkilerinde karşılıklı iyi niyet politikasının devamı için Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın da kısa süre sonra Bağdat'ı ziyaret edeceği, Türkiye, İran ve Irak arasında yapılacak paktın haziran ayına kadar imzalanacağı gazete haberlerine yansımıştır¹¹⁸. Tüm bu gelişmeler sonucunda İran ve Irak ile ilgili sınır sorunu çözülmüş 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabat Sarayı'nda Türkiye, İran, Irak ve Afganistan Dışişleri Bakanları Sadabat Paktı'nı imzalamışlardır¹¹⁹.

S o n u ç

Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında yer alan Irak bölgesi, tarihi çağlar içerisinde jeopolitik konumu gereğince birçok mücadeleye sahne olmuştur. Irak bölgesi, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri döneminde ekonomik, kültürel ve bayındırlık alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Sanayi İnkılabı sonrası gelişen sömürgecilik faaliyetleri ve Osmanlı hakimiyetinin zayıflaması ile Avrupalı devletler gözlerini Irak bölgesine dikerek emellerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ve Irak Cephesi'nde yenilgiye uğraması sonucu Irak savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalara uygun olarak İngiliz hakimiyetine girmiştir. İngiltere, Sykes-Picot Antlaşması'yla Musul'un Fransız nüfuz

¹¹⁷ TDA, 533/10670-66022-4.

¹¹⁸ Anadolu, 7 Mayıs 1937, s. 7; Cumhuriyet, 7 Mayıs 1937, s. 1-4.

¹¹⁹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s.227.

bölgesinde olmasını kabul etmişse de savaş sonrasında işgali altında olan Musul'u terk etmemiş, Suriye İtilafnamesi ile Musul'un kendi nüfuz bölgesine dahil olmasını sağlamıştır. İngiltere, Suriye İtilafnamesi ile Fransa'yı Musul petrollerinden hak iddia edemeyeceği bir duruma razı etmiş, böylece Irak'tan Fransa'yı uzaklaştırmayı başarmıştır. Türkiye, Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Musul'u almak için hem Lozan'da hem de Lozan sonrası ikili görüşmelerde üzerinde hassasiyetle durmuştur. Ancak milletler Cemiyeti'nin aldığı karar neticesinde Musul Irak'a bırakılmıştır. Irak'ta hakimiyet kurmakta zorlanan İngiltere Kral Faysal'ı Irak tahtına oturtarak bölgede hakimiyet kurmaya çalışmıştır. İngiltere'nin Irak hakimiyeti Türkiye'nin Irak ile iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesine engel olmuş, manda idaresi altındaki Irak yönetimi İngiltere'nin izni olmadan Türkiye ile doğrudan herhangi bir siyasi ilişki kuramamıştır. Türkiye'nin sınırlarının güvenliğini sağlamak konusundaki kararlılığı hudut sorunlarının azalmasını sağlamıştır.

Türkiye ile Irak arasında Musul sorununun çözülmesinden sonra ilişkiler gelişmiş ve taraflar 1928 yılından itibaren karşılıklı elçilikler açılması kararı almışlardır. İngiltere 1930 yılında Irak'a bağımsızlık veren antlaşmayı imzalamasından sonra bu ilişkiler daha da hızlı bir ivme kazanmıştır. 1931 yılında Irak Kralı Faysal ile Irak Başbakanı Nuri Paşa'nın Türkiye ziyaretleri gerçekleşmiştir. Irak, İran ile de ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve Avrupa'daki yayılcı devletlerin politikaları tarafları işbirliğine zorlayarak Balkan Paketi benzeri paktın da Ortadoğu'da kurulması çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu paktın kurulması süreci ile ilgili çalışmalar için Irak Dışişleri Bakanı Dr. Naci El-Asil 26 Nisan 1937'de Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Irak Dışişleri Bakanı Türkiye ziyareti öncesi Suriye'ye uğrayarak Hatay ile ilgili Türkiye'nin isteklerinin yerine getirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Irak Dışişleri Bakanı Türkiye ziyareti sırasında başta Atatürk olmak üzere Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile görüşmüştür. İki taraf da yapılan toplantılarda memnuniyet duymuşlardır. 5 Haziran 1926 tarihli antlaşma uzatılmış, taraflar ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kararlar almışlardır. Irak Dışişleri Bakanı Ankara ziyareti sonrası İstanbul'a uğrayarak önemli bazı ziyaretlerde bulunduktan sonra Türkiye'den ayrılmıştır. Irak'a dönen Dr. Naci El-Asil, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi'ne ziyarette duyulan memnuniyetini

Türkiye'ye yaptığı övgü dolu sözlerle dile getirmiştir. Ayrıca Dr. Naci El-Asil, Irak Meclisinde yaptığı konuşmada ziyaret hakkında bilgi vererek Türkiye'nin dostluğunu vurgulamıştır. Bu ziyaret Türk ve Irak kamuoyu ve basınında olumlu karşılanarak büyük destek görmüştür. Böylece bu ziyaret bölgenin emniyet ve barışı için yapılacak olan Sadabat Paketi'nin gerçekleşmesinin önemli bir adımı olmuştur. Daha sonra Sadabat Paketi örnek alınarak 1955'te kurulan Bağdat Paketi da bölgenin emniyet ve güvenliğine katkıda bulunmuştur. Bugün de Ortadoğu bölgesini tehdit eden tehlikelere karşı barış ve huzurun tesis edilmesini istiyorsak bölgedeki devletlerle benzer paktların kurulmasının gerekli olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

I.I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

I.I.I. Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030-10-200-367-16.

BCA, 030-10-259-746-6.

I.I.II. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

TDA, 533/10670-66022-1.

TDA, 533/10670-66022-3.

TDA, 533/10670-66022-4.

TDA, 533/10670-66022-5.

TDA, 533/10670-66022-7.

TDA, 533/10670-66022-8.

TDA, 533/10670-66022-10.

TDA, 533/10670-66022-11.

TDA, 533/10670-66022-13.

TDA, 533/10670-66022-15.

TDA, 533/10670-66022-18.

TDA, 533/10670-66022-19.

TDA, 533/10670-66022-20.

TDA, 533/10670-66022-21.

TDA, 533/10670-66022-23.

TDA, 533/10670-66022-24.

TDA, 533/10670-66022-25.

TDA, 533/10670-66022-26.

TDA, 533/10670-66022-27.

TDA, 533/10670-66022-28.

TDA, 533/10670-66022-29.

TDA, 533/10670-66022-30.

- TDA, 533/10670-66022-31.
TDA, 533/10670-66022-32.
TDA, 533/10670-66022-35.
TDA, 533/10670-66022-37.
TDA, 533/10670-66022-38.
TDA, 533/10670-66022-40.
TDA, 533/10670-66022-41.
TDA, 533/10670-66022-42.
TDA, 533/10670-66022-43.
TDA, 533/10670-66022-45.
TDA, 533/10670-66022-46.
TDA, 533/10670-66022-47.
TDA, 533/10670-66022-49.
TDA, 533/10670-66022-50.
TDA, 533/10670-66022-51.
TDA, 533/10670-66022-52.
TDA, 533/10670-66022-53.
TDA, 533/10670-66022-54.
TDA, 533/10670-66022-55.
TDA, 533/10670-66022-56.
TDA, 533/10670-66022-58.
TDA, 533/10670-66022-59.
TDA, 533/10670-66022-60.
TDA, 533/10670-66022-61.
TDA, 533/10670-66022-62.
TDA, 533/10670-66022-63.
TDA, 533/10670-66022-64.
TDA, 533/10670-66022-65.
TDA, 533/10670-66022-66.

II. Gazeteler

Açık söz

Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Haber
Kurun
Son Posta
Son Telgraf
Tan
Ulus
Yeni Asır

III. Tetkik Eserler

- Akşin, Aptülaha, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991.
- Alptekin, Coşkun, "Büyük Selçuklular", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C.7, İstanbul,1989.
- Aydın, Mesut, Türkiye ve Irak Hudud Mes'elesi, Ankara, 2001.
- Bayur, Hikmet, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1989.
- Beni, Hilmi, "Sykes-Picot'ya Karşı Sadbat Paktı", Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 2019.
- Canatan, Yaşar, Türk-Arap Münasebetleri (1926-1958), Ankara, 1996.
- Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, Ankara, 2009.
- Gönlübol, Mehmet-Sar, Cem, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara, 1990.
- Hrouda, Barthel, Mezopotamya, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul, 2016.
- İmadüddin Halil Et-Talib, "Irak Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.19, İstanbul, 1999.
- Mantran, Robert, "Irak Mad. Osmanlı Dönemi XVI-XVIII. Yüzyıl", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.19, İstanbul, 1999.

- Öke, Mim Kemal, Belgelerle Türk-İngiliz ilişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926, Ankara, 1992.
- Saatçi, Suphi, Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, İstanbul, 1996.
- Sabis, Ali İhsan, Birinci Dünya Harbi, C.3, İstanbul, 1991.
- Sander, Oral, Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara, 2003.
- Saray, Mehmet, Türkiye ve Yakın Komşuları, Ankara, 2006.
- Sayılan, Hasan, Sykes-Picot Antlaşmasında Osmanlı Topraklarının Paylaşılmasında Petrol Faktörü", Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 2019.
- Soysal, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), C.I, Ankara, 1983.
- Spuler, Bertold, İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350, (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara, 1987.
- Taş, Necati Fahri, "Kutü'l-Amare Zaferi'nin Siyasi Sonuçları", Kütü'l-Amare Zaferi I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi, Ankara, 2016.
- Türkmen, Zekeriya, Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925), Ankara, 2003.
- Umar, Ömer Osman, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938), Ankara, 2004.
- , "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güney Sınır Komşularına Yönelik Dış Politikaları (Suriye-Irak)", Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 2, İstanbul, 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988.
- Ünalp, F.Rezzan, "1916 Kutü'l-Amâre Zaferi: Komutanlar ve Harekâtın Sonuçları", Kutü'l-Amare Zaferi I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi, Ankara, 2016.
- Yalçın, E. Semih, Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti, Ankara, 2000.

IV. Elektronik Kaynaklar

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c017/tbmm05017052.pdf>, Erişim Tarihi: 13.08.2024.